

SANNETJE

door
JAN POST

SANNETJE

JAN POST

SANNETJE

EEN BOEK VOOR JONGENS EN MEISJES

VAN 14 JAAR EN OUDER

A. W. BRUNA & ZOON. UTRECHT

—

**MET TEKENINGEN VAN
TOON VAN HAM**

EERSTE HOOFDSTUK

Vacantie

Het was nog niet warm.

Dat kan ook eigenlijk niet in de eerste helft van Mei, maar het zag er toch naar uit, dat de Pinkstervacantie een succes zou worden.

Een succes wat het wéér betreft tenminste.

Sannetje Muyselaar kwam opgetogen uit school en babbelde opgewonden met haar vriendinnen over de begonnen vakantie.

Zij zou met vader naar den Haag gaan en een paar dagen logeren bij de tantes San en Rebecca.

Zij had zich allang op dit uitstapje verheugd en kon bijna niet geloven, dat het nu werkelijkheid werd.

De vriendinnen hadden ook plannen voor deze vakantie. De een zou hier naar toe gaan, de ander dáár en ze waren er even vol van als Sannetje.

— Daar heb je je vader, San, — riep plotseling Annie van Duren, die links van Sannetje liep.

— Hallo paps! — groette Sannetje vrolijk, ook blij met de vakantie? —

— Dat zal waar zijn, — lachte meneer Muyselaar en nam voor de vriendinnetjes van zijn dochter zijn hoed af.

— Is het geoorloofd, dat ik met je mee naar huis loop? —

De vriendinnetjes proestten van het lachen. Die vader van San was toch altijd een grappenmaker.

Leuk moest het zijn, die als meester te hebben.

Tine bracht de gedachte van de anderen onder woorden en zei, — U moest leraar aan de Mulo worden. —

— Ja, — lachte San's vader, — en dan zeker bij jullie in de eerste klas hè? Ik dank de hemel, dat ik San nog nooit in mijn klas heb gehad. Nu is daar tenminste geen kans meer op. Neen hoor, ik blijf rustig op de lagere school. —

Sannetje keek haar vader bestraffend aan en antwoordde, — Heb je soms zoveel last van me? —

— Nou, last niet, — schaterde haar vader. — Maar ik denk toch, dat als jij bij mij in de klas zat, ik niet veel meer te vertellen zou hebben. —

De vriendinnetjes lachten hartelijk mee, maar Sannetje keek of ze erg beledigd was.

— We hebben nu een veel leukere leraar, — zei ze even later met een minachtend gezicht. — Een met een sik. —

— O, wat zal die achter zijn rug geplaagd worden, — meende meneer Muyselaar. — Hoe heet die meneer? —

— Meneer Bok, — antwoordde Annie spontaan, maar vlak daarop begonnen haar vriendinnen te proesten van het lachen. Annie schrok er van en bedacht plotseling dat die meneer natuurlijk geen bok heette maar Jansen. Bok werd hij genoemd door de leerlingen van de laagste tot de hoogste klas.

Ze kreeg er een kleur van en stotterde, — Hij heet natuurlijk geen bok maar eh... eh... Jansen. —

— Schaam je er maar niet voor hoor! — troostte Sannie's vader, — alle onderwijzers en leraren hebben een bijnaam en dat vinden ze heus niet zo erg. —

— Heeft u op school ook een bijnaam? — wilde Willy weten.

— En of, — knikte meneer Muyselaar, — maar die zeg ik je lekker niet. —

— Dat is niet aardig, — meende Willy. — We zullen er heus niet om lachen. Zeg het maar gerust. —

— Niks er van, — protesteerde San's vader, — Denk je, dat ik mij bij de vriendinnen van mijn dochter belachelijk wil maken? —

— Ik zal jullie wel eens vertellen, welke bijnaam Paps op school heeft, — beloofde Sannetje en ze keek er haar vader ondeugend bij aan.

— Als je dat doet, — dreigde hij, — dan zal ik over jou ook eens een boekje opendoen en ik beloof je, dat ze daar plezier van zullen hebben. —

— Doe maar gerust, — schamperde Sannetje, — maar dan ga ik vanmiddag niet met je naar den Haag. —

Nu moest vader Muyselaar toch wel hartelijk lachen.

— Wie verheugt zich daar het meest op? — wilde hij weten, — Jij of ik? —

Nu begon Sannetje toch ook te lachen en ze zei heel eerlijk, — Ik verheug me er misschien het meest op, maar U vindt het toch ook prettig. —

— Dat is waar, — gaf haar vader toe. — We zullen er een paar fijne dagen van maken, San en alles bekijken, wat er in den Haag te bekijken is. —

— Gaat u ook naar de gevangendoor? — wilde Annie weten.

— Misschien wel — knikte San's vader. — Ik hou wel niet van al die martelwerktuigen, die vroeger gebruikt werden, maar ik denk dat Sannetje haar kennis van de geschiedenis er aan wil opfrissen. —

— Ik heb het ook gezien, — knikte Willy. — Reuze interessant, lui. —

De vriendinnen wilden weten, wat zij daar allemaal gezien had en Willy begon ijverig te vertellen.

Zij vertelde met animo hoe misdadigers in vroegere eeuwen tot bekentenis werden gebracht door het aandraaien van de duimschroeven, het met blote voeten lopen over een gloeiende plaat, het langzaam uit elkaar trekken van armen en benen enzovoort enzovoort.

Willy ging helemaal op in haar verhaal en de vriendinnen wilden ook weten, hoe de ter dood veroordeelden aan hun einde werden gebracht.

— Ongelooflijk hè? — griezde Annie, toen Willy klaar was met vertellen.

—Gelukkig dat zulke dingen nu niet meer gebeuren, — vond Tine. — Begrijpen jullie hoe de mensen vroeger zo wreed konden zijn? —

— Het is werkelijk onbegrijpelijk, hoe mensen zó wreed kunnen zijn, — sprak meneer Muyselaar ernstig. — Maar dat woord v r o e g e r kun je wel weglaten. In bepaalde omstandigheden zijn de mensen nu even wreed als vroeger. —

De vriendinnen van San keken haar vader vragend aan en deze vervolgde, — Denk er maar eens aan wat daar over onze Oost-grens gebeurt. Jullie zijn geen kleine kinderen meer en zullen zeker van vader of moeder wel eens gehoord hebben, hoe, vooral de Joden in Duitschland behandeld worden. —

Ja, daar hadden de meisjes meer dan eens van gehoord. Er stond trouwens genoeg over in de kranten.

Zij keken met een blik, waarin ernst en meelij lag, naar Sannetje en haar vader, want zij wisten, dat zij ook tot het jodenras behoorden.

Toen Sannetje's vader de ernstige gezichten zag, begon hij vrolijk te glimlachen en zei, — Ik geloof, dat ik jullie aan het schrikken heb gemaakt. Kom zet weer gauw alle zwaarigheid uit jullie hoofden. Het is vacantie en we gaan er heerlijk van genieten. —

De vrolijke stemming kwam weer gauw terug en toen werd er weer opgetogen gepraat over de komende pretjes.

Bij het huis van de familie Muyselaar werd afscheid genomen.

Meneer Muyselaar nam zijn hoed af en zei, — Prettige vacantie, meisjes. —

De meisjes wensten Sannetje en haar vader eveneens een prettige vacantie en gingen stijf gearmd verder.

— En nu gaan we moeder en kleine Ben begroeten, — glimlachte vader, toen hij zijn dochter vóór zich het huis in liet gaan. — Hoor! de Benjamin heeft ons al aan horen komen.

Er klonk een opgewonden brabbeltaaltje van achter een

gesloten deur en er werd met kleine vuistjes op die deur getrommeld.

— Pappajan . . . pappajan . . . — klonk tussen het gebrabbel door en Sannetje en haar vader verstonden dat als, — Papa, San. —

De kleuter kende de namen van vader en grote zus en was vol ongeduld om ze te begroeten.

Sannetje maakte voorzichtig de deur van de huiskamer open en riep om een kiertje, — Kiekeboe! —

— Tieteboe! . . . juichte Bennie terug en stak zijn beide armpjes naar Sannetje uit.

Vader kwam nu ook de huiskamer binnen, nadat hij op de gang zijn jas had uitgedaan en zijn hoed opgehangen.

Dat werd een vrolijke begroeting. Ook moeder kwam er bij, die in de keuken met het eten bezig was.

— Hè, hè, — zuchtte vader lachend, toen hij in zijn gemakkelijke stoel kon gaan zitten. — Daar word je moe van. Ik ben maar blij, dat ik geen tien kinderen heb. —

— En geen tien vrouwen, — voegde Sannie's moeder er vrolijk aan toe. — Fijn dat het vacantie is? —

— En of, — knikte vader.

Het eten was klaar en omdat moeder wist, dat haar man en Sannetje zo vroeg mogelijk naar den Haag wilden, gingen ze maar metéén eten.

— Jullie koffertje heb ik al ingepakt, — vertelde zij onderwijl. — Ik heb er maar niet teveel ingestopt, want over twee daagjes zijn jullie weer thuis. —

— Hoe minder hoe liever, — vond vader. — We hebben beiden een hekel aan sjouwen.

Sannetje was nog steeds in een opgewonden stemming. Ze vertelde luidruchtig, wat zij die laatste dag voor de vacantie op school hadden gedaan en wat de vriendinnetjes in de vacantie gingen doen.

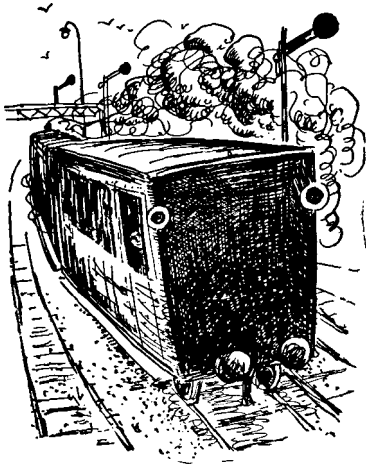
Vader en moeder gaven elkaar zo nu en dan een knipoogje. Ze vonden het prettig, dat hun grote dochter zich zo op het uitstapje verheugde.

Bennie zat zijn zus met bewondering aan te kijken en brabbelde er telkens ook opgewonden zinnnetjes tusschendoor.

Eindelijk stapten zij op.

— De vaat was ik wel af als ik jullie naar de trein heb gebracht, — besliste moeder.

Bennie werd in het wandelwagentje gezet en Sannetje mocht hem naar het station rijden. Vader en moeder kwamen gearmd achteraan.

Defamilie Muyselaar woonde in het centrum van Rotterdam, dus was heel gauw aan het station Hofplein.

Bij het afscheid nemen fluisterde mevrouw Muyselaar in het oor van haar man, — Als er iets bijzonders gebeurt, kom je wel gauw naar huis, hè? —

Dat bijzonders sloeg op de oorlog, die, naar men meende, elk ogenblik uit kon breken.

Nederland was al ruim een halfjaar gemobiliseerd en de dreiging vanuit Duitsland werd met de dag erger.

— Wees maar niet bang, — stelde meneer Muyselaar zijn vrouw gerust, — Zodra de toestand verergert zitten we weer bij je in Rotterdam. Met een glimlach voegde hij er aan toe. — Het is nu veel te mooi weer om te vechten en als de Duitsers iets van plan zijn, zullen ze wel wachtèn tot ná de Pinkstervacantie. —

Bennie wilde met alle geweld mee in de trein, maar daar kon niets van komen.

— Een volgende keer mag jij mee, — beloofde vader, maar daar snapte de kleine man nog niet veel van.

Sannetje, die vóór haar vader van moeder en Bennie afscheid had genomen, stond al boven aan de trap.

— Kom gauw paps, — riep ze naar beneden, — Er staat een trein klaar en je moet nog kaartjes nemen ook. —

— Ik kom, — riep vader terug. Hij gaf zijn vrouw en kleine jongen nog een laatste zoen en holde toen de trap op. Boven keek hij nog even om en beantwoordde het gedag zwaaien. Ook Sannetje wuifde voor het laatst gedag en volgde toen haar vader naar het loket.

Gelukkig konden zij nog mee met de trein, die klaar stond.

— Dat is boffen, — meende Sannetje, — anders zouden we twintig minuten moeten wachten.

Vader zette zich gezellig in een hoekje bij het raam en knikte zijn dochter vertrouwelijk toe. — We zijn gelukskinderen, — bromde hij genietend. — Wat mij betreft, mag de trein nu vertrekken. —

TWEEDE HOOFDSTUK

Oorlog

Met een schok zat Sannetje rechtovereind in haar bedje.

Hè, was dat schrikken? — Ze droomde dat ze onder een spoorbrug liep en er een trein met donderend geweld boven haar hoofd reed.

Het duurde even, vóórdat Sannetje zich kon oriënteren. O, ja, ze was met vader bij de tantes San en Rebecca te logeren. Vanmiddag waren ze aangekomen en nu lag ze alleen in het kleine zijkamertje.

Hoor . . . daar was wéér dat verschrikkelijke geluid en nu hoorde Sannetje ook, dat er iets aan de hand moest zijn. Ze hoorde de mensen boven en beneden door de kamers lopen en ze hoorde angstige stemmen buiten op de waranda's en in de tuinen.

Vóórdat Sannetje tijd had om uit haar bedje te stappen, stond vader al bij haar in de kamer.

— Vlug opstaan en aankleden, Sannetje, — zei hij met een stem, die zacht was van ontroering, — Ik moet me al heel erg vergissen als dat geen oorlog is. —

Oorlog?

Sannetje voelde zich verstijven van schrik en keek met grote wijdoopen ogen naar haar vader.

— Schrik maar niet zo, — probeerde hij haar te troosten, — Misschien is het niet zo erg als we denken. Het is mogelijk, dat die Duitse vliegtuigen per abuis boven Hollands grond-

gebied vliegen en dat alles met een sissers afloopt. —

Neen, dat geloofde Sannetje niet. Ze hoorde aan vaders stem, dat hij er van overtuigd was, dat dit oorlog betekende.

Vlug was ze uit haar bedje en begon zich haastig aan te kleden.

— Hoe laat is het paps? —

— Amper vier uur. —

— Weten tante San en tante Rebecca het ook al? —

— Ze waren nog eerder wakker dan ik. Kijk daar komen er weer een paar aanzetten. —

Vader stond voor het raam en keek met een strak gezicht in de lucht.

Sannetje kwam bij hem staan en drukte zich stijf tegen hem aan.

— Het zijn er zes, — telde Sannetje. — Wat vliegen ze laag hè? —

— Roekeloos laag, — oordeelde vader, — Hoor je wel hoe er op geschoten wordt? —

— Je kunt het zien ook, — knikte Sannetje, — Zouden ze nooit geraakt worden? —

Nauwelijks had zij het gezegd of één van de vliegtuigen veranderde in een zee van vuur.

— O, O, ooooooh!! — gilte Sannetje en klemde zich met beide handen aan vader vast.

De hele lucht werd verlicht door het vlamme vliegtuig, dat met ontzettende vaart schuin naar beneden stortte en ergens achter de daken verdween.

Sannetje kon van schrik geen woord meer zeggen. Ze trilde op haar benen en werd zo wit als de lakens op haar bedje.

— Flink zijn, Sannetje, — fluisterde vader. Hij legde haar op bed, waste polsen en gezicht met koud water en probeerde haar een paar slokjes te laten drinken.

— Heb je dat gezien? — riepen de tantes San en Rebecca die achter elkaar de kamer binnen kwamen. Ook zij zagen wit van schrik en hielden elkaar aan de hand vast.

Tante Rebecca had een flesje met eau de cologne bij zich.

Zodra zij zag, dat Sannetje was flauw gevallen, snelde zij op haar toe en waste haar rijkelijk met eau de cologne.

— Arm schaap, — fluisterde ze ontroerd, — Ben je er zó van geschrokken? —

Toen Sannetje haar ogen weer opendeed, stonden zij vol tranen.

— Zouden er veel mensen in gezeten hebben? — vroeg ze fluisterend.

— Dat weten we immers niet? — antwoordde tante Rebecca. — Kun je al mee naar de huiskamer gaan? —

Sannetje knikte en liet zich gewillig mee naar de huiskamer voeren.

In de huiskamer stonden de deuren naar de waranda wijd open en naar binnen klonken de stemmen der bureu, die over en weer de gebeurtenis bespraken.

Vader ging de waranda op en even later volgden ook de tantes met Sannetje.

Het was nu of alle mensen één grote familie vormden. Zij zochten steun en vertrouwen bij elkaar. Menige vijandschap tussen bureu, die jarenlang geduurd had, werd spontaan omgezet in vriendschap.

De angst voor het komende, haalde een streep door wan-gunst, hoogmoed, standsverschil en al het andere dat de mensen gescheiden hield.

Met een, — Het feest is begonnen meneer, — werd vader, de tantes en Sannetje in de gemeenschap opgenomen.

De buurman van links beneden wist al te vertellen, dat de Duitsers ook in Luxemburg en België waren binnen gevallen, en overal op de grootste tegenstand stuitten.

— De Engelsens zullen ons wel gauw te hulp komen, — was de mening van meneer Spierings, die schuin boven woonde, — Dan worden ze er weer even hard uitgeslagen, als dat ze er nu inkomen. —

Vader wilde graag weten of er nog een mogelijkheid zou zijn om naar Rotterdam te komen, maar dáár geloofde niemand aan.

— Blijft u maar rustig met uw dochter hier, — werd hem aangeraden, — Het is nu levensgevaarlijk om de stad uit te gaan. —

Ja, dat begreep vader eigenlijk zelf ook wel, maar hij kon toch niet hier blijven, terwijl zijn vrouw en Bennie alleen in Rotterdam waren.

De radio kwam al vroeg in actie.

De stemmen van den minister-president en de Koningin klonken in iedere huiskamer.

Zij beiden hadden het over de lafheid van de Duitsers, om het kleine neutrale Nederland, zelfs zonder oorlogsverklaring, aan te vallen.

Zij spraken echter ook over taai verzet, opofferingsgezindheid en godsvertrouwen.

Velen voelden zich door de woorden van de Koningin geroerd en gesterkt.

De berichtendienst meldde de plaatsen waar hardnekkig gevochten werd en waar Duitse parachutisten neergelaten en grotendeels vernietigd waren.

Alle berichten werden door de burens onderling met de grootste ernst besproken.

De oudste zoon van de familie, die recht beneden de tantes woonde, was de straat op geweest en wist te vertellen, waar het brandende vliegtuig was neergestort.

Hij had de brandende wrakstukken gezien en de twee gedeeltelijk vernielde huizen, waar het toestel tegenaan gevlogen was.

De zes inzittenden waren geheel verkoold.

— Verschrikkelijk, — schrok tante San, — Wat zullen die mensen een angst gehad hebben. —

— Mensen? — riep meneer Spierings vertoornnd, — Noemt U die godvergeten schobbejakken mensen? Iedere Duitser, die een stap op Hollands grondgebied durft te zetten, moet op hetzelfde ogenblik verdeld worden. —

— 't Is toch wel erg, — meende ook tante Rebecca, — Zó'n straf mag je toch je ergste vijand niet wensen. —

De sympathie stond aan de kant van meneer Spierings. Het was toch wel al te dwaas om nog meelij met die brutale indringers te hebben.

Mevrouw de Roos van rechts boven kon haar verwondering niet verbergen.

— Hoe is het mogelijk, dat U zo iets zegt? — vroeg ze met verbazing aan tante San. — Als de Duitsers Holland bezetten dan betekent dat voor ons allen dwang en ellende, maar voor de Joden betekent dat méér dan dwang en ellende. Voor de Joden betekent dat vervolging en vernietiging.

— Zo is het, — beaamden de burens van alle kanten en zij voegden er aan toe, — Bent u dan vergeten, wat ze in Duitsland met de Joden hebben gedaan? —

Neen, dat was tante San niet vergeten. Zoiets kan geen Jood vergeten. Maar tante San kon toch ook de gedachte niet van zich af zetten, dat je een heel volk niet mag veroordelen naar de daden van een gedeelte ervan.

Sannetje luisterde in spanning naar de gesprekken.

Zij wist evenals alle andere kinderen van haar leeftijd, dat de Duitse Nationaal-Socialisten, nadat zij de regering overgenomen hadden, een strijd tegen de Joden begonnen waren.

De Joden werden voorgesteld als smerige, laffe, verraderlijke en giftige insecten, wier lot het moest zijn om tot heil van de hele wereld door zware Duitse laarzen vernietigd te worden.

Sannetje had de gruwelijkste verhalen gehoord en gelezen over de ongehoorde wandaden tegen de Duitse Joden begaan, maar had nooit aan het werkelijke bestaan ervan kunnen geloven.

Wél wist ze, dat vele Joodse kunstenaars en geleerden uit Duitsland gevlucht waren voor het barbaarse regiem. Zelfs niet alleen Joodse kunstenaars en geleerden. O, neen. Vader had haar namen genoemd van tientallen mannen, die helemaal geen Joods bloed hadden, maar moesten vluchten, omdat zij strijders waren voor vrede, recht en menselijkheid.

Dit alles ging door Sannetje's hoofd, terwijl zij luisterde naar het gesprek tussen vader en meneer Spierings.

— De Hollanders zijn geen jodenhaters, — betoogde meneer Spierings met klem, — uitgezonderd dat stelletje Nederlandse Nationaal-Socialisten, dat bij zijn Oostburen in de leer is geweest. Maar ik verzeker u . . . — en nu klonk zijn stem profetisch, — dat de Duitsers na een bezetting van ons vaderland, niet lang zullen wachten om het jodendom ook in ons land uit te roeien. —

Vader zei, dat hij daar niet aan twijfelde, maar het met zijn zuster eens was, waar zij meende, dat je een heel volk niet verantwoordelijk mag stellen voor de daden van een bepaalde troep. Hij geloofde niet, dat het hele Duitse volk anti-semitisch was, zoals meneer Spierings het trachtte voor te stellen. Hij beschouwde het grootste gedeelte der Duitse soldaten als arme kerels, die evenals de mannen in andere landen, op straffe van gevangenis of dood, gedwongen werden het soldatenpak aan te trekken.

Vaders mening werd door niemand gedeeld en het was heel duidelijk, dat meneer Spierings hem voor heel onnozel hield.

— Komen jullie nu eerst wat eten, — verzocht tante Rebecca, die naar binnen was gegaan en de tafel gedekt had.

Eten?

Wie dacht er nu eigenlijk aan eten?

Vader moest even glimlachen. — Je hebt eigenlijk gelijk zusje, — gaf hij toe. — Het leven gaat door. —

Hij sloeg zijn arm om Sanneke heen en voerde haar mee naar de gedekte tafel.

— Ik denk, dat ik geen stukje door mijn keel kan krijgen, — zuchtte tante San. Zij schudde verdrietig het hoofd. — Misschien is het wel voor het laatst, dat we hier bij elkaar zitten. —

— Ben je mal, zóiets mag je niet zeggen, — weerde vader af.

Tante Rebecca schonk de theekopjes vol en begon voor zichzelf een boterhammetje te smeren. Zij gaf het goede voorbeeld en al was het dan niet veel, gegeten werd er door allen.

Telkens wanneer het geronk van zware vliegtuigen naderkwam lieten zij het ontbijt in de steek en holden naar de waranda. Het hele huis dreunde van het afweervuur, dat vlak in de buurt was opgesteld.

— Heeft u het al gehoord? Het kinderziekenhuis in de Casuariestraat is gebombardeerd, — berichtte één der burenen.

Het . . . . kinderziekenhuis? . . . .

Tante San en tante Rebecca sloegen de handen voor het gezicht.

Het kinderziekenhuis? . . .
Hoe was zóiets mogelijk?

— Zó zijn hun manieren, — schreeuwde meneer Spierings triomfantelijk, — door het bombarderen van kinderziekenhuizen proberen ze het land tot overgave te dwingen.

Sannetje stond te trillen op haar benen en zag dat vaders gezicht van smart vertrok.

— We moeten weg, — fluisterde hij hees, — Mieke rekent er op, dat ik naar huis zal komen en ik kan haar en Bennie toch niet alleen laten? —

— Maar hoe kom je in Rotterdam? — huilde tante San, — er rijden natuurlijk geen treinen. —

— Ik moet het proberen, — hield vader vol. — Ik ga even naar 't station. —

— Laat me mee paps, — drong Sannetje aan, — als er wat gebeurt onderweg. —

— Kind! — schrokken de tantes.

— Ik ben zo bang om alleen hier te blijven, — snikte Sannetje.

— Wij blijven toch hier, — troostte tante San. — Toe, huil nu niet. Als je vader wil gaan kijken, kan hij veel beter alleen gaan. Het is levensgevaarlijk op straat. —

— Ik . . . ik ben zo bang . . . dat hij niet meer terugkomt, — stotterde Sannetje.

— Toe, daar hoef je je niet ongerust over te maken, — sprak vader ernstig, — Ik beloof je, dat ik heel voorzichtig zal zijn. Het station is hier geen vijf minuten vandaan. —

— En . . . als u naar Rotterdam kunt? — wilde Sannetje weten.

— Als er een mogelijkheid is, om in Rotterdam te komen, — beloofde vader, — dan kun je er op rekenen, dat we samen gaan. —

— Ga dan maar, — snikte Sannetje, — maar wees héél voorzichtig. —

Vader drukte zijn dochter eens stijf tegen zich aan, zoende haar op de natte wangen en ging daarna met grote stappen het huis uit.

DERDE HOOFDSTUK

Naar Rotterdam?

Na een kwartiertje was vader terug.

Op enkele militaire treinen na, lag het hele spoorwegverkeer stil en er was niemand, die zeggen kon, wanneer er een trein naar Rotterdam zou vertrekken.

— Als je het eens met de fiets probeerde, — opperde tante San, die de angst en zorg van haar broer best begreep.

— En ik dan? — schrok Sannetje op.

— Als ik ga, ga ik met jou, — besliste vader — zullen we het proberen? —

Sannetje sprong al direct overeind. — Ja, — zei ze met een felheid, die haar vader deed glimlachen — Wie weet hoe moesje en Bennie in angst zitten. —

— Onze fietsen staan een paar minuten verder in de fietsenstalling, — vervolgde tante San, ik zal wel even met jullie meelopen. —

Tante Rebecca maakte vlug voor elk een pakje brood gereed en drukte hen vooral op het hart niet roekeloos te zijn.

— Wees in godsnaam voorzichtig, — herhaalde zij telkens, — en kom terug als het te gevaarlijk wordt. —

— Daar kun je op rekenen, — knikte vader, — maar we moeten het wagen. Ik kan hier onmogelijk werkeloos zitten wachten. —

Ja, dat was tante Rebecca met hem eens.

Juist toen ze wilden vertrekken, begon voor de zoveelste maal die morgen, de sirene te loeien.

— We zullen even moeten wachten tot het luchtalarm voorbij is, — meende vader en hij ging op de waranda naar de naderende vliegtuigen staan kijken, die met het hevig knetterende afweervuur werden ontvangen.

Toen het sein — veilig — gegeven werd, namen vader en Sannetje van de tantes afscheid.

Ze deden alle vier hun best om hun ontroering te verbergen, maar zij konden er niet in slagen.

Bij tante San liepen de tranen langs haar wangen en ze deed nog een laatste poging om Sannetje bij zich te houden.

Maar neen. Sannetje wilde met vader mee en was met geen mogelijkheid te bewegen bij de tantes achter te blijven.

— Misschien hebben we elkaar voor het laatst gezien, — sprak tante Rebecca, die zich flinker hield dan haar zuster. — Het beste, jongen . . . het beste, Sannetje . . .

Vader drukte de tantes zwijgend beide handen en beet zich tot bloedens toe op de onderlip.

Tante San ging mee naar de fietsenstalling.

— U durft heel wat te wagen, — meende de fietsenmaker, terwijl hij de beide damesfietsen voor de dag haalde. — Ik hoop, dat u succes hebt. —

Sannetje omhelsde voor het laatst tante San en volgde haar vader, die al op het zadel gesprongen was.

Ze waren besloten over Voorburg te gaan en reden vanuit de straat, waar de tantes woonden, de Laan van Nieuw Oost-Indië op in de richting van het viaduct.

Bij het viaduct werden zij door gewapende militairen aangehouden.

— Waar moet u naar toe. —

— Naar Rotterdam, — antwoordde vader.

— Rotterdam? — de militair kon zich niet weerhouden spottend te glimlachen. — Er is immers geen denken aan, dat u in Rotterdam komt? —

— Ik wil het in ieder geval proberen, — hield vader vol.

— Wij wonen in Rotterdam en mijn vrouw weet geen raad van angst als wij niet thuis komen. —

De soldaat kon dat best begrijpen en maakte geen bezwaar om Sannetje en haar vader door te laten.

— Ik hoop, dat het u gelukt thuis te komen, — riep hij hen nog achterna, — maar ik ben er erg bang voor. —

Op de helft van de Laan van Nieuw Oost-Indië, werder zij opnieuw door militairen aangehouden.

— Heeft u een paspoort of een bewijs van Nederlander-schap? —

Ja, vader had een paspoort bij zich, en nadat het even in gezien was, mochten ze verder fietsen.

Maar, toen zij aan het eind van de laan kwamen en rechts de spooroverweg wilden passeren, moesten zij opnieuw van de fietsen stappen.

Wéér werd naar een legitimatie-bewijs gevraagd.

— Daar kunt u wel mee in uw hand blijven fietsen, — adviseerde de militair lachend.

— Waar is dat toch voor, — wilde vader weten. — U bent toch niet bang, dat we verklede Duitse soldaten zijn? —

— Het is nu eenmaal van hogerhand bevolen, — antwoordde de soldaat, — en er werd niet bij gezegd, waar het goed voor is. Maar dit weet ik wel, — en nu werd de stem van den soldaat een beetje geheimzinnig, — er lopen en rijden in Nederland heel wat burgers rond, die voor ons gevaarlijker zijn dan de Duitse soldaten. —

Toen vader wat ongelovig keek, vervolgde hij, — Ik bedoel Duitse spionnen en N.S.B.-ers (Hollandse Nationaal-Socialisten). —

Méér dorst de militair niet te zeggen en misschien wist hij ook niet meer. Er gingen die dagen de wonderlijkste geruchten, waarvan weinigen de herkomst wisten.

Toen Vader en Sannetje ongeveer honderd meter het West-einde op gefietst waren, kregen zij de mededeling, dat zij onmogelijk verder konden.

— Maar we moeten naar Rotterdam, — hield vader vol,

— kan er dan geen uitzondering gemaakt worden? —

— Onmogelijk meneer, — antwoordde een officier, — er wordt bij de brug over de vliet gevochten. Een aantal parachutisten hebben een paar huizen bezet. —

— Is er dan geen enkele mogelijkheid om in Rotterdam te komen? — vroeg vader angstig.

— Ik ben bang van niet, — gaf de officier toe. — Om Ypenburg wordt ook gevochten. U kunt proberen over Rijswijk naar het jaagpad te fietsen en te zien of u daar nog heen kunt. Ik geef u echter heel weinig kans. —

Teleurgesteld reden Sannetje en haar vader de Prinses Mariannelaan op in de richting van Rijswijk.

Halverwege moesten zij dekking zoeken in een schuilkelder omdat er opnieuw luchtalarm geblazen werd.

— Ik geloof, dat het een grote dwaasheid is om te trachten in Rotterdam te komen, — zuchtte vader, — maar ik wil toch alles proberen. —

— Misschien lukt het wel over het jaagpad, — meende Sannetje. — En als we daar niet langs kunnen, gaan we terug en proberen over Zoetermeer naar Rotterdam te komen. —

— Niks hoor jongejuffrouw, — besliste een dikke meneer, die vlak bij haar in de schuilkelder gepropt stond. — Om de Wijkerbrug wordt ook gevochten en er moeten daar heel wat parachutisten in het land zitten. —

Een melkboer wist te vertellen, dat bij Stompwijk een boerenarbeider door Duitse parachutisten was aangehouden en gedwongen een gedeelte van hun bagage te dragen. Kruipend door greppels en langs slootkanten moest hij hen naar een geschikte plaats brengen, waar zij konden bivakkeren.

— En deed ie dat? — wilde een ander weten.

— Eerst niet, — vervolgde de melkboer, — maar toen ze hem een revolver onder zijn neus stopten, bedacht ie zich niet lang. —

— Zo'n ding spreekt krachtige taal, — grinnikte de dikke meneer.

— En toen die man ze gebracht had, waar ze wezen wilden, wat deden ze toen met hem? — informeerde een nieuwsgierige juffrouw.

— Ze presenteerden hem een sigaret en lieten hem rustig naar zijn werk gaan, — antwoordde de melkboer.

— Dat is dan heel wat anders, als dat ik gehoord heb, — mengde een ander zich in het gesprek, — Ik heb gehoord, dat zij alle burgers neerschieten uit angst om verraden te worden. —

— Ben je mal, — werd er nu van verschillende kanten geroepen. — Je moet niet alles geloven, wat er gezegd wordt. —

Plotseling klonk het verlossende signaal. Het sein „veilig” werd gegeven en in een ongelooflijk korte tijd was de schuilkelder ontvolkt.

— Op de fiets Sannetje, — commandeerde vader.

Zij waren nu kort bij de Rijswijksebrug en moesten zich daar opnieuw legitimeren.

— Is het jaagpad naar Delft nog vrij? — wilde vader weten.

— Ik kan het u niet zeggen meneer, — antwoordde de soldaat, — ik weet niet eens in welke richting ik Delft moet zoeken. —

De soldaat bleek uit een dorpje in Groningen te komen en nog geen halfuur op post te staan.

Weer ging het verder, maar toen zij aan de hoofdweg den Haag-Rotterdam kwamen, werd hun een definitief „halt” toegeroepen.

Hier mochten zij niet verder en hielp geen enkele smeekbede.

— Dan moeten we maar weer terug, — zuchtte vader, — misschien had die meneer in de schuilkelder het mis en kunnen we wel over Stompwijk en Zoetermeer. —

— We laten de moed niet zakken, paps, — glimlachte Sannetje, die zich ondanks de teleurstellingen kranig hield.

Zij fietsten nu weer terug naar Voorburg en passeerden dezelfde posten waar ze nu, evenals daar straks het paspoort moesten tonen.

Voor het gemeentehuis in de Herenstraat stond een grote rij mensen op een legitimatiebewijs te wachten. Het bleek, dat er bekend was gemaakt, dat niemand zonder geldig bewijs op straat mocht komen.

Even vóór het grote ziekenhuis St. Anthoniushove moesten Sannetje en haar vader opnieuw terugkeren. Er mocht niemand de brug over en een dienstdoende officier gaf vader de raad voorlopig rustig in den Haag te blijven. Er was volgens hem géén mogelijkheid om in Rotterdam te komen.

— Het verwondert me eigenlijk niets, — antwoordde vader ontmoedigd, — ik geloof inderdaad dat we in den Haag moeten blijven, Sannetje. —

Ja, nu geloofde Sannetje het ook wel.

— Misschien dat het morgen mogelijk is, — opperde de officier, — we weten, dat zich hier en daar groepen parachutisten genesteld hebben, die, als zij geen versterking krijgen, zeker onschadelijk gemaakt zullen worden. —

— Weet u misschien ook hoe de toestand in Rotterdam is? — wilde vader weten.

De officier haalde zijn schouders op.

— Waalhaven moet in Duitse handen zijn, maar dat heb ik ook alweer horen tegen spreken. We horen hier niet zoveel als u misschien zou denken. —

— Kom Sannetje, we gaan de tantes weer opzoeken, — besloot vader. Zij groetten den officier en reden nu weer in de richting van den Haag.

Vóór zij in de straat van de tantes kwamen, moesten zij nog een keer in een schuilkelder kruipen. Bij die gelegenheid hoorden zij, dat alle N.S.B.-ers gearresteerd werden. Alle als N.S.B.-er bekend staande personen werden uit hun huizen gehaald en per auto weggevoerd. De regering scheen bewijzen te hebben, dat de Hollandse Nationaal Socialistische Beweging haar leden opdracht had gegeven, de Duitsers behulpzaam te zijn. Er werd gesproken van verraad, dat gepleegd moest zijn door ambtenaren in overheidsdienst en zelfs door officieren in het Hollandse leger. Terwijl Hollandse soldaten

sneuvelden in de strijd tegen de Duitse troepen, waren het Hollandse officieren, die belangrijke berichten doorgaven aan de Duitse legerleiding.

In hoever deze berichten op waarheid berustten, kon de „gewone man” niet beoordelen, maar de haat tegen al wat N.S.B.-er heette, werd er door opgejaagd.

Toen Sannetje en haar vader voor het huis van de tantes kwamen, hoorden zij, dat ook daar zo juist een aantal Nationaal Socialisten uit hun huizen waren gehaald.

— Ze moeten ze maar direct naar het „Stikhok” brengen, — oreeerde meneer Spierings, die het woord voerde temidden van een groepje belangstellenden.

Sannetje kreeg geen tijd om aan de bel te trekken. De deur werd opengetrokken door tante San, die op de uitkijk had gezeten en broer en nicht had zien aankomen.

Zij en tante Rebecca waren dolgelukkig, dat zij hen weer heelhuids bij zich zagen.

— O, we hebben zo in onrust gezeten, — verklaarde tante San, — je kunt je niet voorstellen, wat we allemaal gedacht hebben, dat er met jullie gebeuren kon. —

— We hoorden, dat er bij de Vliet gevochten werd en we waren bang, dat jullie daar tussen zouden zitten, — vertelde tante Rebecca, die nog steeds wat rustiger was.

— Ik zal eerst een kop sterke koffie inschenken en dan moeten jullie maar eens rustig vertellen, wat er is voorgevallen,

— Zoveel te vertellen is er niet, — glimlachte haar broer. — Dat er in de buurt van de Vliet gevochten werd, hebben wij ook gehoord. We hebben er echter evenmin iets van gezien als jullie. — Hij vertelde voorts van de vele aanhoudingen onderweg en dat er nervositeit onder de soldaten heerste.

Maar ook dat wisten de tantes. Zij, die altijd heel ingetogen binnenshuis leefden en aan het gezelschap van elkaar genoeg hadden, leefden nu op de waranda, in nauw contact met de burens aan alle kanten.

Het was wonderlijk hoe die éne oorlogsdag de grilligste

kloven gedempt en de zonderlingste bruggen geslagen had.

Toen vader verteld had, wat er te vertellen was, ging hij de straat op, maar beloofde vlak in de buurt te blijven.

In huis was het voor hem niet uit te houden. Zijn gedachten waren voortdurend bij vrouw en kind in Rotterdam en de angst voor het welzijn van die twee, snoerde hem dekeel dicht.

Sannetje bleef bij de tantes. Ze was moe en vond het direct goed, toen tante Rebecca haar aanraadde op de divan te gaan liggen. Na vijf minuten sliep ze als een roos.

— Hoe is het mogelijk om nu te slapen, — verbaasde zich tante San.

— Ze is nog maar een kind, — vergoelijkte tante Rebecca, — Het geeft haar vertrouwen, dat ze een vader en twee tantes in de buurt heeft. —

— Dat zal wel, — knikte tante San, — het is gelukkig een kind te zijn.

En Sannetje sliep door. Zelfs toen er opnieuw luchtalarm gegeven werd, Duitse vliegtuigen laag boven de huizen ronkten en het afweergeschut met volle kracht in actie kwam.

VIERDE HOOFDSTUK

Nog een poging

De volgende dag was een Zaterdag.

De nacht was rustig voorbij gegaan, maar vroeg in de morgen, bij het krieken van de dag, verschenen opnieuw Duitse vliegtuigen boven den Haag.

Alle mensen waren weer vroeg hun bedden uit en vertoonden zich als daags daarvoor, op straat, in tuin of op waranda.

Opnieuw probeerden Sannetje en haar vader die morgen een weg naar Rotterdam te vinden, maar ook deze maal tevergeefs.

Sannetje scheen te berusten, maar haar vader werd rustelozer. Hij kon het geen vijf minuten in huis uit houden en liep rusteloos door de straten van den Haag, die om de haverklap door het loeien der sirene's als schoongeveegd werden.

Telkens opnieuw moest hij dekking zoeken, dan in een schuilkelder zoals er overal gebouwd waren, dan in een huis waarvan de voordeur bereidwillig geopend werd.

Telkens als hij thuis kwam, had hij een hoop te vertellen.

In de Wagenstraat was hij in een oploopte terecht gekomen. Er werd gevochten tussen agenten en een paar N.S.B.-ers, die er van verdacht werden op Hollandse soldaten geschoten te hebben.

Overal werd huiszoeking gedaan. Er hadden schoten geklonken vanuit de huizen en vanaf daken.

Autobussen vol geëvacueerden kwamen uit de buurten van Zeist, Rhenen, Elst. Zij werden onder gebracht in leegstaande huizen en bij gezinnen, die één of meer kamers beschikbaar hadden.

Vader had ze bij honderden gezien op de plaatsen, waar zij werden uitgeladen en moesten wachten om hier of daar te worden ondergebracht.

Er waren heel wat kinderen bij en zij zagen er allen gejaagd en zorgvól uit. Het moest verschrikkelijk zijn uit je huis verdreven te worden in afwachting of er een plaats gevonden zou worden om onderdak te komen.

Vele vrouwen hadden hun mannen moeten achterlaten, die op het werk niet gemist konden worden. In allen leefde de zelfde angst — Is dit het einde van alles? —

Neen, de berichten, waarmee vader telkens weer in het huis van de tantes kwam, waren niet bemoedigend.

Ook de radioberichten waren dat niet.

Wel werd er gesproken over hoop en vertrouwen en waarschijnlijke hulp van het buitenland, maar de Duitsers schenen het er op aangelegd te hebben, Holland binnen enkele dagen te bezetten.

Groot was de legermacht, die op verschillende plaatsen het land binnentrok en talrijk waren de parachutisten die overal werden afgeworpen.

Er gingen geruchten, dat parachutisten zelfs met kleine kanonnen, fietsen en motorfietsen naar beneden kwamen en dat hun strijdvaardigheid voor Hollandse begrippen ongehooflijk was.

Ook die Zaterdag ging voorbij en noch in den Haag, noch in de omstreken daarvan gebeurden dingen van groot belang.

De volgende dag was het Pinksteren.

Wéér trokken Sannetje en haar vader er op uit om een weg naar Rotterdam te vinden.

Op de Rijswijkseweg werden zij deze keer niet tegen gehouden. Wel moesten ze evenals gisteren en de dag daarvoor, talloze malen afstappen en zich legitimeren, maar zij

kwamen aan de Hoornbrug, waar de nieuwe weg, de oude weg en het jaagpad bij elkaar komen.

Op vele plaatsen was de straat opengebroken en hadden de soldaten loopgraven gegraven, waarin zij zich met machinegeweren hadden opgesteld.

Op zijn verzoek, kreeg vader toestemming het jaagpad te volgen. Of hij en Sannetje ongemoeid Delft zouden bereiken, kon niemand garanderen, maar de kans bestond in ieder geval.

Hoe de toestand buiten Delft was, kon evenmin gezegd worden.

Vader was al blij, dat zij niet terug hoefden en dankte den sergeant, die hem tewoord stond, hartelijk.

Bij het passeren van één van de loopgraven klonk het plotseling, — Meester Muyselaar! —

Een nog jonge soldaat wenkte hem naderbij te komen en vroeg of hij hem niet meer herkende.

Ja, vader kende dien soldaat, het was een jongen, die een jaar of acht geleden bij hem in de klas gezeten had.

— We hebben het hier hard meester, — vertelde de soldaat, — tegen de middag wordt er een flinke aanval verwacht. —

Ja, die indruk kreeg vader ook. Er werd hier hard gewerkt en alles wees op naderend gevaar.

Toen de soldaat hoorde, dat de meester naar Rotterdam probeerde te komen, verzocht hij hem een boodschap voor zijn vrouw mee te willen nemen.

— Als ik in Rotterdam kom, wil ik het graag doen, — antwoordde Sannetje's vader, — zeg maar waar je woont en wat ik zeggen moet. —

— Zeg alleen maar, dat ik het goed maak en dat ze zich niet ongerust hoeft te maken, — verzocht de jongen. — Zeg maar niet, wat we hier verwachten. Ze zal al ongerust genoeg zijn. — Hij gaf ook het adres op.

Na een hartelijk afscheid en vele goede wensen, gingen Sannetje en haar vader het jaagpad op.

Het fietsen over het jaagpad was beklemmend.

Nergens was een levend wezen te bekennen. Noch op het pad, noch op het land, noch op de weg aan de overkant van het water.

Het geleek hier op niemandsland en je kon elk ogenblik verwachten, dat er van alle kanten geschoten zou worden of dat zij door achter struiken of in sloten verborgen parachutisten aangehouden zouden worden.

Sannetje stuurde met één hand en had de andere op die van haar vader gelegd.

Vader voelde het handje van zijn dochter beven. Ook zij voelde de dreiging, die in de lucht hing.

Maar er gebeurde niets op het jaagpad.

Pas bij de gist- en spiritusfabriek ontmoetten zij mensen. Het waren weer Hollandse soldaten, die naar hun legitimatiebewijs vroegen.

Op de vraag van vader of de weg naar Rotterdam vrij was, werd ontkennend geantwoord.

— Is er dan geen enkele mogelijkheid om in Rotterdam te komen? — vroeg vader met klem.

— Misschien kan de kap'tein u raad geven. —

De kap'tein bleek een heel geschikte man te zijn, die bereid was alle mogelijke inlichtingen te geven.

— Over de nieuwe en over de oude weg is er zelfs geen denken aan, — verklaarde hij met overtuiging. — De enige kans, die u hebt, is over den Hoorn, Schipluiden, Kethel en Schiedam. Maar . . . voegde hij er aan toe, — ook daar zijn parachutisten gesignaleerd dus . . . het is een riskante onderneming en de uitslag is heel twijfelachtig. —

— We moeten het proberen, — meende vader en Sannetje was het daar helemaal mee eens.

Zij fietsten nu Delft door en sloegen bij de oude kogelfabriek de weg in naar Schipluiden.

Bij een militaire versperring werden zij opnieuw aangehouden.

— Waar moeten jullie naar toe? —

Vader vertelde, dat zij naar Rotterdam probeerden te komen

en dat zojuist een kapitein geadviseerd had om over Schipluiden te gaan.

De soldaten, die met machinegeweren achter barricades van zandzakken lagen, keken spottend, maar wilden toch niet weigeren.

— Dekking zoeken, — klonk een plotseling bevel.

Er kwamen Duitse machines over en het afweergeschut, dat een tiental meters verder in het land stond, kwam in actie.

Toen de vliegtuigen verdwenen waren, kwamen Sannetje en haar vader uit de van zandzakken opgebouwde schuilplaats waarin zij haastig een toevlucht gevonden hadden. Vader werd nu aangeraden om niet verder te gaan en te proberen terug in den Haag te komen.

— Den Haag is voorlopig veiliger dan Delft of Rotterdam.

Maar neen, daar had vader geen oren naar. Hij wilde naar Rotterdam en zou alles in het werk stellen om er te komen.

De soldaten haalden hun schouders op.

— Kunnen we door fietsen? —

De soldaat, die de wacht bij de doorgang had, ging een stap op zij.

— Vooruit dan maar, — knikte hij, — maar denk er aan, dat het voor uw eigen verantwoording is. —

— Dat durf ik er op te wagen, — glimlachte vader, — zitten daar ook parachutisten in het land? —

— Er moeten er een aantal zitten, — gaf de soldaat toe, maar de kans is groot, dat ze burgers met rust laten. —

— Vooruit Sannetje, we wagen het er op, — sprak vader wat opgewekter. Het ging er nu werkelijk naar uit zien, dat zij in Rotterdam zouden komen.

— Duitse soldaten zullen ons best met rust laten, — meende Sannetje naief. — Wij doen immers geen mens kwaad? —

Stevig traptten zij door en keken links en rechts of er ook gevaar dreigde.

Neen hoor, er was niets te zien en zij hoefden zich schijnbaar nergens ongerust over te maken.

Plotseling zagen zij uit een boerenwoning, beneden aan de dijk en een eindje het land in, een soldaat komen.

— Een soldaat, — schrok Sannetje.

Vader had de soldaat ook gezien en hij zag nog een tweede die bij de sloot zijn benen stond te wassen.

De soldaat, die uit het huis kwam, schreeuwde hen iets toe, wat zij geen van beiden verstonden.

Vader meende, dat het om zijn legitimatie-bewijs ging en zwaaid er mee in de lucht.

— Het is in orde hoor! — riep hij naar beneden, — ik heb een paspoort. —

De soldaat schreeuwde nog iets terug en beduidde met zijn hand, dat ze door konden rijden.

— Wat praat die gek, — vond Sannetje, terwijl ze voortgingen.

— Zeker iemand uit Friesland of Groningen, — meende vader. — Ik verstond hem tenminste ook niet. —

Rustig reden zij verder en geen van beiden dachten er ook maar één moment aan, dat dat wel eens Duitse soldaten hadden kunnen zijn.

Toen zij bij het begin van het gehucht den Hoorn een café wilden passeren, sprongen er twee zwaar bewapende soldaten op de weg.

Sannetje en haar vader voelden zich verstijven van schrik. Nog vóór de soldaten wat zeggen konden, hadden zij begrepen met Duitsers te doen te hebben.

— Absteigen! — commandeerde één van hen, — Fahrrad hier stellen! — Hij wees naar een houten hek.

Sannetjes vader probeerde de Duitse soldaat te bewegen hen door te laten rijden, maar hij kwam niet ver met zijn betoog.

— Fahrrad hier stellen! — herhaalde hij dreigend.

Toen Sannetje en haar vader aan dat bevel voldaan hadden, wées de soldaat op de ingang van het café en gelastte, — Hinein! —

Wéér deed Sannetjes vader zijn mond open. Hij wilde weten

of zij lang vastgehouden zouden worden en wat de Duitsers met hen voor hadden.

Maar de Duitser was iemand van weinig woorden, hij liet Sannetjes vader in de loop van zijn revolver kijken en gelaste nogmaals, — Hinein! —

Er zat niets anders op, ze moesten wel naar binnen en vonden in de gelagkamer een groepje bevende mensen, die evenals zij in de handen van Duitse parachutisten gevallen waren.

VIJFDE HOOFDSTUK

Tussen de Duitsers

Ook in de herberg waren Duitse soldaten en daarom dorsten de Hollanders slechts fluisterend te praten.

Er waren mensen bij, die op weg naar de kerk, door de soldaten meegenomen waren en boerenknechten op weg naar de wei om de koeien te melken.

— Er is hier zeker al flink gevochten, — meende vader bij het zien van de kapotte ramen, die met ruwe planken waren dicht gespijkerd.

Neen, gevochten was er nog niet.

De kasteleines vertelde, dat vanmorgen in de vroege een aangeschoten vliegtuig zijn bommen boven den Hoorn had uitgeworpen.

Het arme mens zag er deerniswekkend uit. Zij had een opgezette keel van de zenuwen en met haar bevende handen kon ze nog geen kopje vasthouden.

Zo nu en dan klonken er geweerschoten en soms het ratelen van een machinegeweer.

Er bleken heel wat Duitse soldaten in den Hoorn te zijn. Telkens kwamen er nieuwe de herberg in met de sfeer om zich van dood en verderf.

Zij waren allen zwaar bewapend. Slingers van kogels hingen om hun schouders en de handgranaten staken tussen de buikriemen en de kappen der zware laarzen.

Ook het aantal aangehouden en uit hun huizen gehaalde

burgers nam toe. Er kwamen mannen en jongens bij, die half aangekleed uit de huizen waren gesleept, omdat zij het gewaagd hadden de voordeur te openen of slechts door het venster te kijken.

Het bleek, dat er door burgers op de parachutisten geschoten was en daarom niemand van de bewoners zich vertonen mocht.

Na enige tijd kwam een Duitse soldaat de gelagkamer binnen, die twee stevige boerenjongens uitzocht en hen beduidde hem te volgen. De jongens verschoten van kleur en trilden op hun benen.

Waar moesten zij naar toe? Wat waren de Duitsers met hen van plan?

Zij trachtten zich aan het bevel te onttrekken en kropen weg achter de ruggen van anderen. Maar neen, dat hielp ze niet. De soldaat greep hen bij de schouders en blafte, — Mitkommen! — en wat gemoedelijker voegde hij er aan toe, — Da ist ein Kamerad im Gefahr. —

Nu moesten de jongens wel volgen en er bleef een beklemmende stilte achter toen de jongens vertrokken waren.

Een ieder probeerde zich zo klein mogelijk te maken en zich aan de aandacht van de soldaten te onttrekken. Straks werden er misschien nog meer burgers weg gehaald en wie kon zeggen, wat hen te wachten stond?

Plotseling klonk het geronk van een zware, naderende motor.

Wat zou daar weer zijn?

Er werden luide bevelen gegeven, een schot werd gelost, en daarop sloeg de motor af.

Na een kwartiertje werd een jongeman in de gelagkamer gelaten in een lange leren jas. De jas stond open en daaronder droeg hij een Hollandse soldatenuniform.

Het bleek een ordonnans te zijn, die er op uit gestuurd was om te zien, wat er in den Hoorn aan de hand was. Nu hij niet terug kwam, wisten zijn superieuren, dat er inderdaad Duitse soldaten moesten zitten.

De ordonnans had zijn papieren af moeten geven en was door de Duitsers aan een verhoor onderworpen.

Wat er verder met hem gebeuren zou, wist hij niet.

Telkens kwamen er weer nieuwe burgers binnen en soms waren er zelfs kinderen bij.

Eindelijk verschenen ook de twee boerenjongens weer. Zij droegen een natte, modderige plank tussen zich in en daarop lag een gewonde Hollandse soldaat.

Er werd ruimte gemaakt om de gewonde op de grond te leggen en de kasteleines kwam met een kussen om onder zijn hoofd te schuiven.

Sannetjes vader knielde bij de gewonde neer. Hij wist niet goed, wat hij met hem beginnen moest, maar hij begreep toch wel, dat de man zó niet kon blijven liggen. Het uniform was doornat, want de jongen had meer dan een halfuur bewusteloos in een sloot gelegen.

Gelukkig was er ook een verpleegster onder de aangehouden burgers en samen met Sannetjes vader, begon zij de natte kleren van het lijf te knippen.

Dat was een moeilijk werkje. Het soldatengoed was hard en stug en zat bovendien dik onder de modder.

Terwijl zij met hem bezig waren, ontwaakte hij uit zijn bewusteloosheid en begon erbarmelijk te kreunen.

De jongen had ontzettend veel pijn en het jammeren was bijna niet aan te horen. Soms gilde hij, dat je je vingers in je oren moest stoppen om het niet al te erg te horen.

Terwijl meneer Muyselaar en de pleegzuster nog met hem bezig waren, werden steeds nieuwe burgers in de gelagkamer gebracht. Een van hen bleek een veearts te zijn. Nu kon de gewonde soldaat onderzocht worden en zo mogelijk, geholpen.

De veearts vond een schotwond in de rug, waardoor het ruggemerg geraakt was. Hij zag de toestand hopeloos in en was van oordeel, dat de soldaat, zo hij mocht blijven leven, voor altijd invalide zou zijn.

Met een paar oude lakens, die de kasteleines ter beschikking

stelde, werd de gewonde verbonden en daarna geprobeerd hem schoon en droog ondergoed aan te trekken.

Soms scheen de pijn wat minder te zijn en in die tussenpozen vertelde het slachtoffer hoe zijn naam was en hoe het kleine dorpje in de Gelderse achterhoek heette, waar hij vandaan kwam.

Maar telkens opnieuw schoot zijn stem uit in een jammerende klacht en schreeuwde hij om zijn moeder, die ver weg was en hem niet helpen kon.

Sannetje zat al die tijd stilletjes op een hoekje van het biljart waarvan geen plekje onbezet was. Ook de stoelen en banken waren bezet en de ruimte, die overbleef, was gevuld met mensen, die geen zitplaatsje meer konden vinden.

Plotseling zag Sannetje, dat er bij de Duitse soldaten iets aan de hand moest zijn. Er werd heen en weer gedraafd, korte bevelen gegeven en machinegeweren naar de zolder, vlak boven de gelagkamer gesjouwd.

Sannetje liet zich van het biljart glijden, trok vader aan zijn mouw en fluisterde angstig, — Er gaat geloof ik wat gebeuren, paps. —

Vader keek op en toen zag hij ook de verhoogde bedrijvigheid. Vlak boven hun hoofden bonkten de zware soldatenlaarzen en een ieder geloofde, dat er een aanval door de Hollanders verwacht werd.

Onze soldaten zullen toch wel weten, dat hier ook burgers zitten, — klonk het fluisterend van mond tot mond.

— Dat zullen ze zeker, — antwoordden de flinksten. — We hoeven ons nergens ongerust over te maken. —

Maar veel geruststelling gaven deze woorden toch niet. Zouden de Hollanders als het er om ging de Duitsers te vernietigen, de eigen burgers ontzien?

Er werd sterk getwijfeld.

Plotseling klonk er een bevel om dekking te zoeken en vlak daarop ratelden de machinegeweren boven hun hoofden.

Sannetje's vader duwde zijn dochter onder het biljart en dook er zelf ook met zijn hoofd onder. Er brak een paniek

uit onder de angstige mensen. Ze verdrongen elkaar om een zo goed mogelijke schuilplaats te vinden. Onder het biljart, onder tafeltjes en stoelen, onder en achter de tapkast. Een dikke veeboer tilde het zware, metalen kasregister van de tapkast en ging er op de grond achter liggen.

Er werd niet anders verwacht of het cafétje zou door de Hollanders onder vuur genomen worden.

Maar neen, daar kwam het gelukkig niet toe. Waarschijnlijk wilden de Hollandse soldaten de burgers niet in gevaar brengen en misschien ook hadden zij andere plannen.

Na een poosje werd er ook van Duitse kant niet meer geschoten en kwamen de soldaten bij de waardin een opfrissertje halen.

Ze schreeuwden om „Snaps”, maar toen de kasteleines, die bevreesd was, dat de soldaten zich dronken wilden drinken, beweerde dat er geen „Snaps” in huis was, namen zij genoeg met bier en limonade.

De gewonde, die zich een ogenblik niet had laten horen, begon weer te kreunen en te jammeren.

Er bevond zich nu ook een dominé in het gezelschap.

— Misschien kunt u hem wat kalmeren, — verzocht de veearts.

De dominé knielde bij de gewonde soldaat neer en begon te vertellen van den Heiland, die geen enkel mensenkind in de steek liet en ook de arme broeder zou bijstaan, die bij de verdediging van zijn vaderland gevallen was.

De jongen bleek Christelijk te zijn en was dankbaar voor de woorden van den dominé.

Hij was niet bang om te sterven en was er van overtuigd naar de hemel te zullen gaan. Alleen de pijn, die was bijna niet uit te staan. Hij verzocht den dominé voor hem te willen bidden en den Heer te verzoeken hem uit zijn lijden te verlossen.

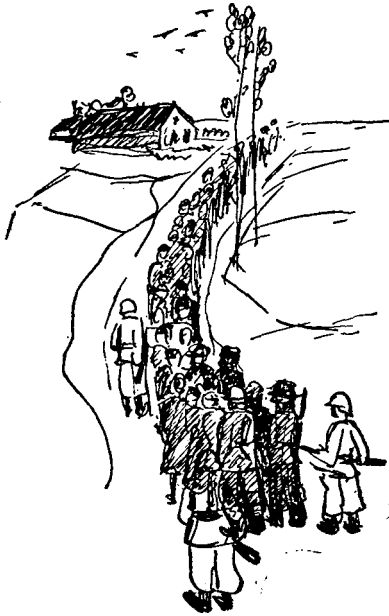
De dominé bad en beval de ziel van den armen jongen aan in de onbegrensde goedheid van den Almachtige.

Sannetje keek met ontroering toe. Ze was helemaal niet

godsdienstig opgevoed, maar kwam toch onder de indruk van de plechtigheid. Bijna alle vrouwen huilden en de mannen hadden hoed of pet afgenomen.

Maar lang bleven de gedachten van al die door angst en zorg gekwelden niet bij de gewonde soldaat, die op de naderende dood lag te wachten.

Er waren teveel andere dingen, die hun aandacht vroegen.

Een nieuwe activiteit groeide onder de Duitse soldaten en onverwachts werd het bevel gegeven de burgers naar buiten te voeren.

Wat zou er nu weer gebeuren?

Slechts de kasteleines mocht in haar woning achterblijven. Ook de veearts, die weer met de gewonde soldaat bezig was.

Sannetje klemde zich aan haar vader vast en liet zich mee naar buiten voeren.

Hè, dat was toch een verademing, nadat zij urenlang opeengepakt in een

schemerige gelagkamer hadden vertoefd.

De Duitse soldaten waren ongeduldig. Er moest opgeschoten worden. Met de revolvers in de handen, dwongen zij de zenuwachtige mensen een rij te vormen. Twee aan twee.

Kort daarop klonk het bevel om voorwaarts te gaan.

Duitse soldaten gingen vóóraan en achter de lange rij burgers kwamen er nog twee, die een ieder dreigden neer te schieten, die een poging zou doen om weg te lopen.

Slechts een meisje van een jaar of tien, die in den Hoorn

woonde, helemaal alleen tussen al die vreemde mensen was en doorlopend schreide, mocht uit de rij en zo gauw mogelijk naar huis toe. Even later mocht ook een man, die een been miste en met zijn krukken de anderen niet kon bijhouden, achterblijven.

Het ging langs smalle kronkelpaadjes de polder door en overal langs de kanten der sloten, lagen Duitse soldaten met geweren en ander wapentuig.

— Er schijnen er hier heel wat te zitten, — fluisterde Sannetje's vader tegen een man, die voor hem liep.

Deze knikte en trok een bedenkelijk gezicht.

— Waar zouden ze ons heen brengen? — begon Sannetje met een nieuwe angst in haar stem.

— Dat moeten we maar afwachten, — meende vader. — Het is het beste, dat we ons zo kalm mogelijk houden. —

Bij het passeren van een boerenwoning begingen de bewoners de onvoorzichtigheid om door het kleine ruitje van de deur te kijken.

Met grote vloeken gingen twee soldaten op het huisje toe en beukten met hun geweren op de gesloten deur.

Zij schreeuwden, dat de deur opengemaakt moest worden en toen dat niet vlug genoeg geschiedde, traptten ze haar zonder bedenken in. Een man en een jongen werden uit het huisje gesleept en in de rij opgenomen. Er viel met de Duitse soldaten niet te gekscheren.

Eindelijk kwamen zij aan het doel van de mars. Het was een boerenhofstede, die geheel door Duitsers in bezit was genomen.

— Ik hoor vliegtuigen, — sidderde Sannetje.

Vader knikte. Hij hoorde ze ook. Een paar soldaten spreidden een groote vlag uit met in het midden een hakenkruis, die zij, goed zichtbaar vanuit de lucht, gespannen hielden.

De burgers werden in het achterste gedeelte van een paardenstal gedreven. In het voorste gedeelte lagen een aantal soldaten op bossen stro, te eten of te slapen.

— Moeten we hier met z'n allen in? — schrok vader, toen

hij het kleine hok zag, waar ze met een zeventig man in moesten.

— Luxueus ziet het er hier niet uit, — antwoordde de dominé met een pijnlijke glimlach.

De meesten dorsten niets te zeggen en stonden zwijgend opeen gepakt. De grond was glibberig van mest en de atmosfeer was méér dan benauwend. Het was een verademing, toen één der soldaten met zijn revolver de twee kleine ruitjes insloeg en zó voor een weinig frisse lucht zorgde.

ZESDE HOOFDSTUK

In een paardenstal

— Sannetje en haar vader schoven door tot ze bij één van de kleine raampjes kwamen. Nu hadden ze wat meer frisse lucht en konden ze ook naar buiten kijken.

— Wat zouden ze hier met ons doen, — fluisterde Sannetje.

— Ik weet het heus niet, — antwoordde vader, — ik vermoed, dat we voor dekking gebruikt worden. Toen we daar straks uit dat cafétje gehaald werden, heb je toch wel opgemerkt, dat de Duitse soldaten vóóraan gingen en er slechts twee achter ons kwamen om te zorgen, dat we niet weg konden lopen? —

Ja, dat had Sannetje opgemerkt.

— Ze moesten daar schijnbaar terugtrekken, — vervolgde vader en ze rekenden er op, dat de Hollandse soldaten niet op burgers zouden schieten. —

— Net wat ik ook dacht, — knikte een boerenman, die vlak naast vader gedrukt stond, — Wie zal zeggen, wat we hier nog meer beleven? —

— We zullen maar moed houden, — glimlachte vader, — Misschien valt het nog wel mee. —

Er werd nu onder de burgers meer gesproken dan enige tijd daarvoor in het cafétje. De gezamenlijke angst maakte vrijmoediger en ook het gevoel van lotsverbondenheid.

— Daar komen er weer een paar, — fluisterde Sannetje, die door het raampje stond te turen.

Ook vader keek weer naar buiten. Zij hadden uitzicht op een smalle brug, die over een watertje van slechts een paar

meter breedte lag. Daarachter was een dijk, waarop inderdaad twee Duitse soldaten zichtbaar waren.

De soldaten slopen meer dan ze liepen en hielden hun geweren in aanslag naar een bepaalde richting.

Plotseling sprongen ze overeind en snelden het bruggetje over naar het boerenerf. Er klonken een aantal schoten, die blijkbaar van Hollandse soldaten afkomstig waren.

— We zitten hier wel prettig, — knikte de dominé met een zuurzoet gezicht en tegen vader zei hij, — Ik zou niet zo voor dat raampje blijven staan, als ik u was. Een verdwaalde kogel heb je gauw te pakken. —

Juist kwam ook een Duitse soldaat vertellen, dat niemand voor de raampjes mocht staan.

Sommigen van de burgers zochten contact met de soldaten in het voorste gedeelte van de paardenstal. Daar lagen soldaten in het stro, die een uurtje vrij van dienst hadden en best bereid waren een praatje te maken. De taal leverde wel een bezwaar op, maar de Duitsers wisten zich toch wel verstaanbaar te maken. Er waren er zelfs, die van hun brood met de burgers deelden. Dat brood was ongelooflijk klein maar buitengewoon voedzaam.

Trouwens al wat de soldaten aan levensmiddelen bij zich hadden was met zorg zo klein mogelijk gehouden. Zelfs de pakjes sigaretten waren zó in elkaar geperst, dat zij de minst mogelijke ruimte innamen.

— Zijn jullie niet bang, als je uit een vliegtuig gegooid wordt? — vroeg er een.

De soldaten begonnen te lachen. Neen, ze waren helemaal niet bang. Misschien de eerste keer, maar dat waren ze allang vergeten.

De meesten hadden al op andere fronten gevochten en sommigen waren zo uit Polen gekomen.

Ze begrepen alleen niet, dat er door de Hollanders tegenstand geboden werd. Ze hadden gemeend, dat ze in Holland met open armen zouden zijn ontvangen.

Neen, van angst scheen er bij de Duitse soldaten geen

sprake te zijn. De dominé maakte de opmerking, dat zij in dat opzicht een groot contrast vormden met de Hollandse soldaten.

— Dat komt omdat de Hollandse soldaten door de oorlog overrompeld zijn, — beweerde een ander en een derde voegde er aan toe, dat de Duitsers reeds over oorlogservaring beschikten.

Hoe het zij, de Duitse soldaten waren koelbloedig en beschikten over een doodsverachting, die verbazingwekkend was.

Telkens als er nieuwe soldaten binnenkwamen om een uurtje rust te genieten, viel dat op. Het was of zij van een sportwedstrijd kwamen en hun eerste werk was steeds de helm af te zetten en een nieuwe, keurige scheiding in het haar te kammen.

Nu de burgers met de soldaten in gesprek raakten, dorsten zij méér te vragen. Zij wilden weten waarom ze vastgehouden werden en wanneer ze weer naar huis mochten keren.

De soldaten konden op die vragen geen antwoord geven, maar beloofden er naar te informeren. Eén van hen deed dat ook en na enige ogenblikken verscheen een Duitse kapitein in de stal.

Hij was een heel vriendelijk man, kort en gezet, die met een vriendelijke lach vertelde, dat hij als oud vriend van Holland heel graag bereid was de hier opgesloten Hollanders gerust te stellen.

Niemand behoefde zich bezorgd te maken voor zijn leven. Het vasthouden der Hollanders was een voor de Duitsers noodzakelijke maatregel, die echter geen ongerustheid hoefde te wekken.

— U komt hier allen, zonder dat u leed geschied is, vandaan, — herhaalde hij enige malen. — Houdt u dus vooral rustig en maakt u niet nodeloos ongerust. —

Er mochten ook vragen gesteld worden.

Een meneer, die met de fiets op weg was naar Hilversum, wilde weten of hij zijn doel bereiken zou. De kapitein moest

glimlachen om die vraag, er waren trouwens meer dergelijke vragen.

Hij kon natuurlijk niet zeggen, hoe de toestand in andere delen van Nederland was, maar het was zijn overtuiging, dat de oorlog voor Nederland over twee dagen afgelopen zou zijn en een ieder weer vrij kon reizen, waarheen hij of zij wilde.

— Dat zou hij wel willen, — bromde een boer, toen de kapitein vertrokken was. — Holland krijgt ie nog binnen geen twee máanden. —

— Het is in ieder geval een geruststelling, dat we niet bang hoeven te zijn, — antwoordde een juffrouw, die uit haar hoekje gekomen was om naar den kapitein te luisteren.

— Ik geloof niet veel van die praatjes, — mompelde een ander. — Ze hebben er belang bij om ons rustig te houden. Praatjes kosten niets. —

Het merendeel was echter door de woorden van den kapitein wèl opgemonterd. Zij vonden dat hij een betrouwbare indruk maakte en er helemaal geen belang bij had hen wat wijs te maken.

Terwijl het gesprek over de betrouwbaarheid of onbetrouwbaarheid nog in volle gang was, verschenen twee soldaten met een grote melkbus en een glas.

Hè, dat was een verademing. Het was al ver in de middag en velen hadden sinds vanmorgen vroeg niets meer gegeten. Ook Sannetje en haar vader rammelden van de honger. Het brood dat tante Rebecca meegegeven had zat op de fiets van vader en zij hadden geen gelegenheid gekregen het er af te halen.

Eerst kregen de vrouwen en kinderen een glas melk en toen kwamen de mannen aan de beurt. Allen dronken uit het zelfde glas. Het was alleen de dominé die voor de eer bedankte. Of hij geen gunst van de Duitsers verlangde of dat hij vies was van het glas dat alle anderen aan hun lippen kregen, zei hij er niet bij.

Toen allen een beurt hadden gekregen en er nog melk

over bleek, kregen de vrouwen en kinderen een tweede glas.

— Nu het wat later werd, klonken er minder schoten in de buurt van de boerderij. Er was nu een ander geluid dat domineerde.

Het loeien der koeien.

De boerenknechten die vanmorgen uitgetrokken waren om de beesten te gaan melken, vermoedden dat de dieren de hele dag niet gemolken waren, en met pijnlijke uiers stonden te wachten op de verlossing van melk. Naarmate de tijd verstreek, groeide opnieuw de onrust. Het begon langzaam avond te worden.

Velen die de hele dag gestaan of gehangen hadden, lieten zich nu op de grond glijden en gaven er geen acht op dat zij hun kleren bedierven.

Ook Sannetje was gaan zitten en zat op de driedubbel gevouwen regenjas van vader. Ze zat er zelfs niet alleen op, de helft had zij ingeruimd aan een jongetje van een jaar of acht die met zijn hoofdje tegen haar aan in slaap was gevallen.

Tegen negen uur gingen de soldaten zich reisvaardig maken.

Er ging een gemoppel door het gedeelte van de stal waar de burgers zaten.

Zouden de Duitsers werkelijk vertrekken, of was het een gedeelte dat verder zou gaan?

Ook de soldaten aan wien het gevraagd werd wisten het niet. Zij moesten wachten op bevelen.

— Misschien nemen ze ons wel mee, — snikte een vrouw die de hele dag nog niet veel anders had gedaan dan huilen.

— Ben je mal, — bromde een boer, — Als ze in het donker weg trekken nemen ze vast geen burgers mee. Dan hebben ze er belang bij om het zo stilletjes mogelijk te doen. Het was bij tien, toen de kapitein opnieuw in de stal verscheen.

Hij zag er nu minder gemoedelijk uit dan die middag toen hij een kwartiermuts droeg en ongewapend was. Nu droeg hij evenals zijn soldaten een stalen helm en zag er met zijn wapens krijgshaftig uit.

Maar toen hij sprak was zijn stem even gemoedelijk als 's middags.

Hij vertelde dat hij met zijn troep verder ging en slechts een paar gewapende soldaten op het erf achterliet.

— En wij dan? — viel een angstige stem hem in de rede.

— U en uw lotgenoten kunnen hier straks vandaan, — glimlachte de kapitein. — De soldaten die buiten op wacht staan zullen u het sein daartoe geven. Ik raad u allen echter in uw eigen belang aan, zo vlug mogelijk een onderdak te vinden. Zij die verder moeten, kunnen daar beter mee wachten tot het weer dag is. —

De kapitein wenste allen het beste en wenkte zijn soldaten hem te volgen.

Het was nu inmiddels volslagen donker geworden en de stemming onder de burgers werd er niet beter op.

De soldaten waren weg, dat was waar, maar de staldeur bleek goed gesloten en daarbuiten hielden een paar gewapende soldaten de wacht.

— Zou het lang duren voor we er uit mogen? — fluisterde Sannetje.

Vader haalde zijn schouders op, maar dat kon Sannetje in het donker niet zien.

De tijd verstreek en er kwamen geen soldaten die de staldeur openden en het sein gaven om weg te gaan.

De onrust groeide met de minuut.

Het werd elf uur en nog steeds was er niets te horen of te zien.

Een paar dapperen waagden het op de staldeur te bonzen en toen dat niet hielp riepen zij door de kapotte raampjes.

Maar neen hoor, er was niemand die antwoord gaf. Alleen het loeien van de koeien in de wei klonk steeds klagender en veelvuldiger bij het horen van mensenstemmen. Zien konden de mensen elkaar allang niet meer en dat maakte de angst en ongerustheid nog veel groter. Wel stonden ze nu niet meer zo opèengepakt. Toen de soldaten vertrokken waren, was ook het voorste gedeelte van de stal in bezit genomen.

Toen het twaalf uur werd, trok vader Sannetje overeind en raapte zijn regenjas van de grond op.

Zijn stem klonk zacht maar beslist toen hij zei: — Ik blijf hier niet langer zitten. Desnoods trap ik de deur open. —

— Maar als ze beginnen te schieten, — klonken een paar angstige stemmen.

— Schieten? — antwoordde de spottende stem van een ander, — Ik denk dat er geen soldaat meer in de buurt is. —

— Dat denk ik ook, — gaf vader toe. — Dat wachten op een sein was allemaal larie. Dat had alleen tot doel om ons hier zolang mogelijk vast te houden. —

— Niet gek gedacht, — sprak de dominé wiens stem je uit alle andere stemmen kon herkennen. — Ik voel er ook wel wat voor om hier vandaan te gaan. Mij dunkt we moeten het maar wagen. —

Sannetje volgde vader naar de staldeur. Zij moesten met hun handen vooruit lopen om niet steeds tegen anderen op te botsen.

Eerst probeerde vader de deur langs de normale weg open te maken, maar toen dat niet mogelijk bleek, zette bij zijn schouders er tegen aan.

Hij kreeg hulp van een paar stevige jongens. De deur kraakte van je welste en na een paar keer, èèn, twee, drie . . . hup! — vloog hij met een vaart open.

Nu de deur open was, schrokken er weer velen terug. Zou er niet geschoten worden? —

Even bleven ze doodstil staan, maar toen het ook daar buiten stil bleef, dorsten ze verder te gaan.

In het woonhuis aan de overkant van het erf, brandde een lampje.

— Ik zal even gaan kijken of daar misschien iemand is, — zei vader, — Blijf jij hier even wachten Sannetje. —

Maar neen, waar vader ging, ging Sannetje ook. Zij klemde zich nog wat steviger aan vaders hand vast en liep mee naar de woning. Ook daar was niemand te zien of te horen.

— Zelfs van de bewoners geen spoor, — mompelde vader.

Ook anderen kwamen nu nader en het was voor allen een opluchting dat zij uit de donkere, smerige stal waren. Het was hier buiten ook niet zo donker als binnen.

— We moeten maar gauw maken dat we weg komen, — stelde vader voor, — en zo zacht mogelijk spreken. —

De groep splitste zich in tweeën. Er liep een smal weggetje langs de boerderij. Rechts ging je naar Schipluiden en links was de weg naar den Hoorn en Delft.

De groep die zich om den dominé verzamelde ging rechts en de groep met vader en Sannetje vooraan, ging links.

Het leek wel of daar twee processies gingen in de nacht over dat smalletje weggetje langs het water.

ZEVENDE HOOFDSTUK

De vlucht

— Het is beter, dat we flink hard praten, — zei een boerenman, die naast Sannetje en haar vader kwam lopen. — Als we zo stil zijn, dan kunnen de Duitsers ons voor Hollandse soldaten houden en de Hollanders voor Duitse. We hebben dus kans van beide kanten beschoten te worden. —

— Dat is eigenlijk zo, — gaf vader toe en hij gaf het sein door om zo luid mogelijk te praten.

Dat werd direct gedaan. De angst, die allen beklemde, wilde zich wat graag uiten en kon dat beter gebeuren dan door zoveel mogelijk herrie te maken?

Bij een kromming van de weg zagen zij heel in de verte verschillende grote branden.

— Dat is Rotterdam, — werd er van alle kanten geroepen.

— Is dat Rotterdam vader, — vroeg Sannetje angstig.

Het duurde even voordat vader antwoord gaf. Hij klemde het handje van zijn dochter wat steviger in de zijne.

Hij probeerde haar gerust te stellen en zei, — Het zal Pernis zijn waar waarschijnlijk een paar olietanks in brand staan. — Maar helemaal gerust was vader ook niet.

Sannetje hoorde het aan zijn stem en zij had graag zijn gezicht willen zien.

Zo liepen zij door, luid pratend, maar ieder met de angst in het hart voor wat komen zou.

Toen zij zo een heel eind gelopen hadden, werden zij verschrikt door stemmen in de verte.

— Stilte, — gebod vader, — ik geloof, dat er geroepen wordt. —

Het was ogenblikkelijk stil en toen klonk heel duidelijk in het Hollands, — Wie zijn daar. —

— Een groep burgers, — riep vader terug. — Wij waren vastgehouden door Duitse parachutisten. —

— Niet verder komen, — werd er opnieuw geroepen, — Een ogenblik wachten. —

— Hollandse soldaten, — ging het geruststellend van mond tot mond, — Zouden hier geen Duitsers meer in de buurt zitten? —

— Stilte, — werd er gemaand, — we moeten luisteren of er iets geroepen wordt. —

Na niet al te lange tijd klonk het, — Laat één van de burgers hierheen komen. —

— U moet gaan, — beslisten een paar, die bij Sannetje's vader stonden.

— Goed, — antwoordde vader, — Als jullie maar op mijn dochter passen. —

Sannetje begreep wel, dat ze nu niet mee kon en bleef rustig bij de anderen achter.

Gelukkig bleef vader niet lang weg. Al spoedig hoorde zij zijn stem, hij was nu vergezeld van een aantal Hollandse soldaten.

Op een afstand van twee meter bleven de soldaten staan en verzochten de burgers één voor één nader te komen.

Sannetje was een van de eersten.

— Zeg, scheveningsebosjes, — verzocht één der soldaten.

— Scheveningsebosjes, — antwoordde Sannetje.

— Prachtig, — werd er geantwoord, — Wie volgt. —

Alle burgers moesten hetzelfde woord uitspreken en Sannetje hoorde later van haar vader, dat dat was om te horen, dat zij werkelijk Hollanders waren. Een Duitser, al spreekt hij nog zo vlot de Hollandse taal, zal het woord „scheveningsebosjes” nooit goed uit leren spreken.

Vader kwam nu weer bij Sannetje lopen en zij volgden de soldaten naar de eerstvolgende commandopost.

Er was nu een opgewonden stemming onder de burgers. De angst was van hen af gevallen en zij zagen de Hollandse soldaten als hun redders.

Bij de commandopost werd vader verzocht mee naar binnen te gaan. Ook Sannetje mocht mee.

— We zullen jou maar bij je vader laten, — sprak een vriendelijke soldaat.

Had vader een kwartier geleden precies moeten vertellen, wat er met hem en de anderen die dag gebeurd was, nu moest hij het nog eens doen en het zou blijken, dat er nog vele keren zouden volgen.

Toen de dienstdoende officier hoorde, dat de hele groep in de paardenstal had opgesloten gezeten, greep hij vaders hand en zei ontroerd, — U mag de hemel danken meneer. —

Hij vertelde, dat hij diezelfde middag zijn mannen had opgedragen die stal onder vuur te nemen en dat de mannen geweigerd hadden, omdat zij burgers meenden gezien te hebben.

— Dan hebben we zeker geen reden om te klagen, maar om ons gelukkig te prijzen, — glimlachte vader.

De officier knikte en vroeg hoeveel parachutisten er naar vaders mening waren.

Ja, dat kon vader natuurlijk niet precies zeggen, maar een kleine twee honderd dacht hij toch zeker wel.

— Wat? — riep de officier verschrikt, — tweehonderd? —
Vader knikte.

Dat er zoveel zouden zijn, hadden de Hollanders niet gedacht. Zij rekenden op een dertig of veertig.

Ook enige andere burgers, die gehoord werden, schatten het aantal Duitsers, dat zij gezien hadden op ongeveer twee honderd.

De officier trok een bedenkelijk gezicht en gaf de verzekering, dat ze er achterheen zouden gaan, zodra het licht begon te worden.

De mensen, die in den Hoorn woonden, kregen toestemming om zo vlug mogelijk naar huis te gaan en met hen gingen nog verschillende anderen mee om er de nacht over te blijven.

Vader gaf er de voorkeur aan, om terug naar Delft te keren.

De officier verzekerde, dat de weg naar Delft vrij was.

Ze bleven met acht man over.

— Ga in ieder geval niet allen tegelijk, — adviseerde de officier. — Ga twee aan twee en zorgt voor voldoende tussenruimte. —

Vader knikte en er werd afgesproken, dat Sannetje met vader en nog een meneer vooruit zouden gaan.

— Twee is niet zo verdacht als acht, — glimlachte de militair en als u wordt aangehouden kunt u er vast de aandacht op vestigen, dat er nog een paar groepjes komen. —

De meneer, die met Sannetje en haar vader meeging, bleek een wielrenner te zijn en een gezellige prater.

Hij gaf Sannetje aan de andere kant een hand en vertelde vrolijk van de vele wedstrijden, die hij gereden had in Holland, België en Frankrijk.

Sannetje wist van de wielersport niets af en vader al evenmin maar nu ze zich moe en ellendig voelden, was het gebabbel van den renner geweldig opwekkend.

De barricade van zandzakken, waar Sannetje en haar vader die morgen de laatste Hollandse soldaten gezien hadden en waar zij hadden geschuild bij het overtrekken van Duitse vliegtuigen, was nu helemaal verlaten.

— Het gaat er op lijken, dat we voor Delft niemand ontmoeten, — sprak vader tevreden.

— Zoveel te beter, — antwoordde de wielrenner, — ik hoop dat er in Delft een strozak voor me te vinden is, want ik val om van de slaap. En jij, flinke meid? — vroeg hij aan Sannetje.

— Als het moet kan ik nog wel eerst terug naar den Haag wandelen, — antwoordde Sannetje dapper.

— Hoho, wat een praats, — lachte de meneer, zonder te eten ook zeker, hè? —

— Neen, niet zonder te eten, — lachte Sannetje, — Ik rammel van de honger. —

— Ze zullen ons in Delft wel wat te eten geven, — stelde vader gerust. — Als ze daar horen, wat we vandaag hebben meegemaakt, zullen ze ons best even verwennen. —

Ze waren nu de eerste huizen van Delft genaderd en hadden nog steeds niemand ontmoet.

— We zullen maar rustig de stad in wandelen. — besliste de wielrenner. — We zullen toch wel ergens soldaten tegen komen. —

Ja, dat vond vader ook het beste.

Ze liepen nu verschillende straten door tot ze plotseling bij het omslaan van een hoek voor twee militairen stonden.

Het was te merken, dat de militairen schrokken. Ze hieven met een snelle beweging hun geweren op en riepen, — Handen in de hoogte. —

Ze staken alle drie de handen in de hoogte en zo moesten ze vertellen wie ze waren en waar ze vandaan kwamen.

De soldaten schenen de zaak niet te vertrouwen en hadden vermoedelijk de indruk, dat zij met spionnen te doen hadden.

Zij gelastten het drietal met de handen in de hoogte voor hen uit te gaan lopen naar de wachtpost.

— Wat een vertoning, — zuchtte vader, — worden we neergeschoten als we per ongeluk onze handen laten zakken?

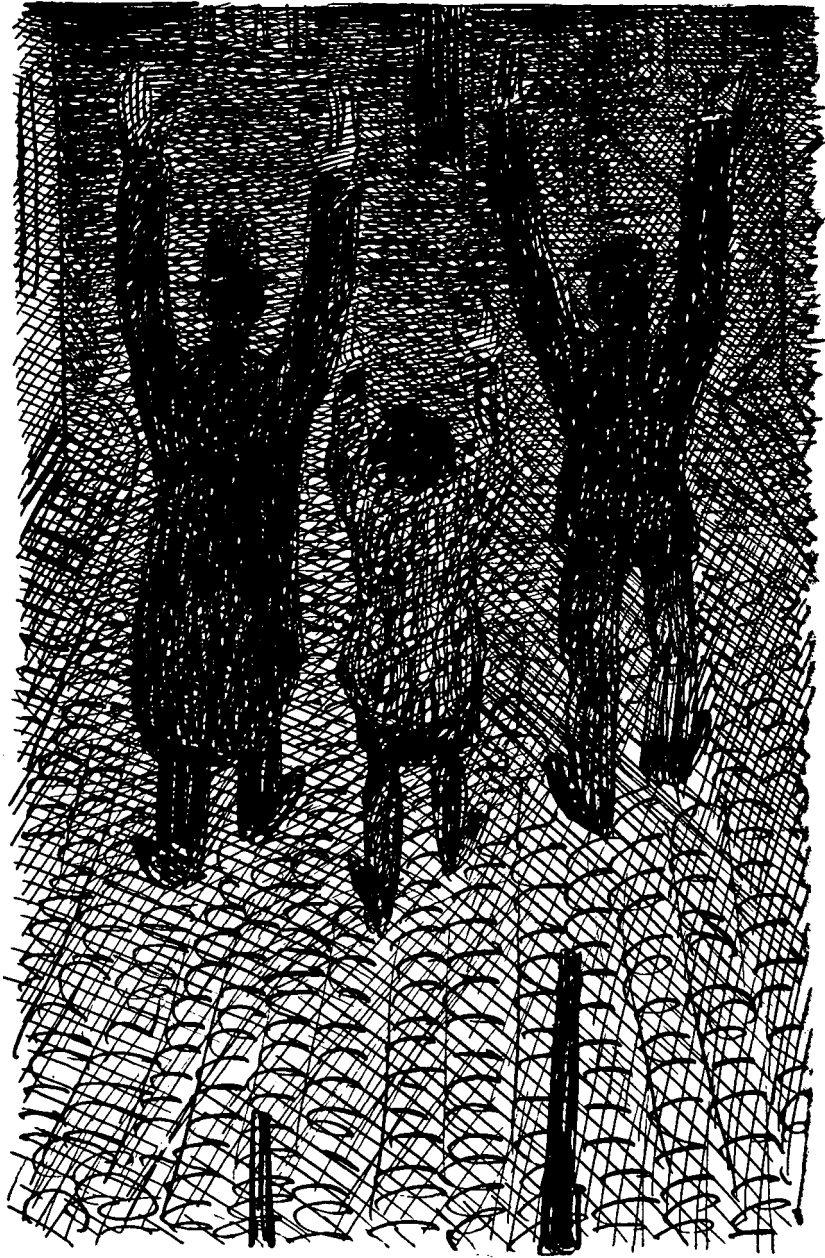
— Daar heb je kans op, — bromde een van de soldaten.

— Zouden ze ons ook opsluiten, paps? — vroeg Sannetje angstig.

— Ben je mal? — antwoordde vader, Ze houden ons natuurlijk voor spionnen. Maak je maar nergens ongerust over. —

— Ze hadden ons daarnet in den Hoorn een bewijsje moeten meegeven, — begon de wielrenner, — Dan was de zaak meteen klaar geweest. —

— Ja, — knikte vader, — Maar daar hebben we geen van allen aan gedacht, en de officier had waarschijnlijk ook nog nooit zoiets bij de hand gehad. —

Ze kwamen al gauw op de plaats van bestemming. Wel waren ze onderweg nog verschillende patrouillerende soldaten tegengekomen, maar nadat de soldaten, die hen begeleidden een wachtwoord hadden gezegd, konden ze doorlopen.

Het was een school, die tot kazerne ingericht was, waar ze nu terecht kwamen en ze werden er door de aanwezige soldaten met wantrouwen begroet.

Het drietal werd voor verschillende hoge militairen gebracht, waar zij telkens opnieuw moesten vertellen, waarom zij midden in de nacht door Delft liepen.

Inmiddels kwamen ook de andere zes achtereenvolgens binnen, onder geleide van soldaten.

Het duurde lang voor dat het wantrouwen begon te wijken en plaats maakte voor betere gevoelens.

Vader werd afzonderlijk bij een generaal gebracht en ook aan hem moest hij van A tot Z vertellen, wat er die hele dag was voorgevallen. Met dat al werd een geweldige tijd zoek gebracht.

Eindelijk kwam een officier vragen, wat ze eigenlijk wilden.

— Wat we willen? — vroeg vader verbaasd, — We willen naar huis. —

Ja, dat begreep de officier ook wel, maar dan moesten ze toch wachten tot de nieuwe dag aanbrak.

— Wijs ons dan iets, waar we die paar uur kunnen rusten, — verzocht vader, — We zijn doodmoe. —

— En we hebben sinds vanmorgen vroeg nog niets gegeten, — voegde een ander er aan toe.

Het duurde weer een hele tijd, voor er overeen gekomen was, dat zij in het politiebureau de verdere nacht konden doorbrengen. Een soldaat zou hen er heen brengen.

— En eten? — werd er nog eens gevraagd.

Ze kregen twee broden mee met de mededeling, dat zij die maar eerlijk moesten verdelen.

Nu ging het op weg naar het politiebureau.

— Jullie hebben geen prettige dag achter de rug, — begon de soldaat, die hen vergezelde.

— Dat hebben we zeker niet, — antwoordde de wielrenner.
— En we kunnen ook niet zeggen, dat de ontvangst bij jullie erg hartelijk was. —

De soldaat begon te lachen. — Dat moeten jullie ons maar vergeven, — verzocht hij. — Er is hier in Delft een zenuwachtige stemming. De één vertrouwt de ander niet. —

— Is daar dan reden voor? — wilde vader weten.

— Ja, die is er zeker, — knikte de soldaat. Er wordt hier herhaaldelijk uit de huizen door burgers geschoten. —

— Op Hollandse soldaten? —

— Op Hollandse soldaten, — gaf de soldaat toe. — Het grootste gevaar dreigt hier niet van de kant der gelande parachutisten, maar van onze eigen landgenoten. —

— Dat is schofterig, — viel de wielrenner uit. —

— Ben ik met u eens, — knikte de soldaat. — Maar wij zitten met de lol, —

Bij het politiebureau werden de burgers overgenomen door een brigadier en nam de soldaat met de beste wensen voor allen afscheid.

De brigadier bleek van de lotgevallen der burgers op de hoogte en zei, dat ze zich zo goed en zo kwaad als het ging in de wachtkamer moesten amuseren.

De wachtkamer was een kaal vertrek met een tafel in het midden en een paar stoelen en banken er omheen.

— Als we slapen willen, zullen we naast elkaar op de grond moeten gaan liggen, — grapte een van de mannen.

— We moeten maar vragen om een stelletje kaarten, — adviseerde een ander.

— Ik vind dat we eerst wat moeten eten, — stelde vader voor.

— Die slag is voor den meester, — grinnikte de wielrenner, die erachter was gekomen, dat Sannetje's vader onderwijzer was.

De broden werden op tafel gelegd en met een zakmes in stukken gesneden.

Ondanks slaap en vermoeidheid, kwam er nu toch een vrolijke stemming onder het achttal.

Sannetje was het enige vrouwelijke element in het gezelschap.

De man, die het brood sneed, vroeg haar, — Wat wenst u dame, brood met ham, pekervlees, ei, jam of koek? —

— Geef maar een boterham met niets, — lachte Sannetje, — ik heb een zwakke maag. —

— Zo u wilt dame, — antwoordde de ander en reikte Sannetje een droge boterham toe.

Al was het brood dan droog, het ging toch allemaal op en er waren er die wel gewild hadden, dat er nog een paar broden meer waren geweest.

— Nu moet jij proberen te slapen, — knikte vader tegen Sannetje, — Lijkt je dat niet het beste? —

Hij schoof een bank in een hoekje — waar het schemerig was en vouwde zijn regenjas op als hoofdkussen.

— Gooi mijn jas maar over haar heen, — glimlachte de wielrenner en trok metéén zijn jas uit.

— Zult u me direct wakker maken, als er iets gebeurt? — wilde Sannetje weten.

— Natuurlijk, — stelde vader haar gerust, — Daar kun je op vertrouwen. — Hij gaf zijn dochter een stevige zoen en legde de jas van den wielrenner zo goed mogelijk over haar heen.

— Lig je niet al te hard? —

— 't Zal best gaan, — meende Sannetje, — Mijn ogen vallen al dicht van de slaap. —

Vader ging weer aan de tafel bij de andere mannen zitten. Hij hoopte maar, dat Sannetje slapen zou, want de dag, die al hard nader kwam, zou zeker ook niet gemakkelijk zijn.

ACHTSTE HOOFDSTUK

Weer naar den Haag

Toen Sannetje om vijf uur wakker werd, zag ze vader en de andere mannen om de tafel zitten dommelen.

Ze ging stilletjes naar hem toe en sloeg voorzichtig haar arm om zijn hals.

— Zo, ben je wakker? — vroeg vader die metéén opkeek.

— Heb je lekker geslapen? —

— Best, — knikte Sannetje, — Ik wou dat u ook had kunnen slapen. —

— Ik wacht wel tot we thuis zijn, — glimlachte vader,

— Grote mensen kunnen wel een nachtje overslaan. —

Het werd nu weer levendiger in de wachtkamer en de wielrenner ging vragen of ze nog niet vertrekken mochten.

Toen hij terugkwam, stond zijn gezicht allesbehalve vriendelijk.

— Het lijkt wel of we hier ook gevangenen zijn, — bromde hij, — Er moet eerst van hogerhand bericht komen wat er met ons gebeuren moet. —

— Dat zal wel een vergissing zijn, — meende vader, — of ze moeten van plan zijn ons op de een of andere manier te helpen. —

— Ik heb er weinig vertrouwen in, — mompelde de ander.

Toen het zes uur was, kwamen twee soldaten om de burgers te halen.

— Waar brengen jullie ons heen? — informeerde vader.

— Ik moet jullie bij kap'tein de Bruyn brengen, — antwoordde een van de soldaten.

— Net wat ik dacht, — bromde opnieuw de wielrenner, — je zult zien, dat we nog niet naar huis kunnen. —

Maar neen, dat kon vader niet geloven.

— Misschien staat er een auto klaar om ons naar den Haag te brengen, — veronderstelde vader die zich optimistisch voelde.

— Ja, we worden netjes met een taxi thuis gebracht, — hoonde de ander.

De wielrenner bleek het niet te donker ingezien te hebben. In de kazerne, waar kapitein de Bruyn resideerde kregen zij de boodschap, dat er van naar den Haag gaan geen sprake kon zijn en dat ze moesten gaan helpen met het aanleggen van loopgraven aan de nieuwe weg.

De mannen stonden sprakeloos.

— Daar ga je met je auto naar den Haag, — spotte de wielrenner, die het eerst zijn spraakvermogen terug had.

Sannetje's vader hoorde de spottende woorden van den wielrenner niet en vroeg met klem of hij kapitein de Bruyn even spreken mocht.

Eerst gaf de kapitein geen tijd, maar toen hij nogmaals aandrang en liet zeggen, dat hij een kind bij zich had, werd hij bij hem toegelaten.

Toen vader bij den kapitein binnenstapte, moest Sannetje bij de anderen achterblijven.

Het duurde vrij lang voor vader terugkwam, en zijn gezicht stond verre van vrolijk.

— Geen succes? — informeerde de wielrenner.

— Niet voor jullie, — antwoordde Sannetjes vader. — Ik mag, omdat ik mijn dochter bij me heb, bij familie in Delft onderdak vragen. Jullie moeten eerst helpen een loopgraaf aan te leggen. Ze komen daar een hoop mensen te kort en verwachten schijnbaar vandaag nog een aanval. — Eén van de mannen begon te huilen en zei dat hij het verdomde.

Vader wist niet wat hij doen moest. Hij had zijn best

gedaan zowel voor de anderen als voor zichzelf en kon er niet toe besluiten de mannen in de steek te laten.

Het was kapitein de Bruyn, die een eind aan de scène kwam maken. Hij dreef Sannetje en haar vader naar buiten en liet de anderen naar de binnenplaats brengen om gereedschappen te halen.

Zwijgend liepen Sannetje en haar vader door de straten van Delft. Zo nu en dan werden ze aangehouden om zich te legitimeren en kregen te horen, dat het verboden was met de handen in de zakken te lopen.

— Waar is dat voor? — vroeg Sannetje, die zich een hele tijd had stil gehouden.

— Dan kunnen ze zien, dat je geen revolver in je handen hebt, — antwoordde vader, en hij voegde er bitter aan toe, — Holland schijnt op het ogenblik een moordenaarshol te zijn. —

— Gaan we niet verder naar Rotterdam? — dorst Sannetje weer na een poosje te vragen.

Haar vader schudde zijn hoofd en gaf pas na een lange tijd antwoord.

— We kunnen niet naar Rotterdam, — antwoordde hij kort, — We moeten maar weer zien, dat we in den Haag komen. —

Hij dacht aan het gesprek met kapitein de Bruyn, die gezegd had, dat het gedeelte over de Maasbrug van Rotterdam reeds door de Duitsers bezet was.

Zo liepen zij Delft door in de richting van den Haag, toen zij even voor de brug naar het jaagpad opnieuw aangehouden werden.

— Waar moeten jullie naar toe? —

— Naar den Haag, — antwoordde vader.

— Lopen? —

— Ja, lopen, — onze fietsen zijn we kwijtgeraakt. —

Hij moest nu weer vertellen wat er die dag tevoren gebeurd was en waar ze de nacht hadden doorgebracht.

De soldaten begrepen wel, dat ze graag verder wilden, maar moesten toch zeggen, dat het jaagpad was afgesloten en de oude weg eveneens.

— Kunnen we naar de nieuwe weg? — informeerde vader.

De soldaten schudden het hoofd. De nieuwe weg naar den Haag leidde langs het vliegveld Ypenburg en daar was helemaal geen mogelijkheid om langs te komen.

— Het enige, — begon één der soldaten weifelend, — is, dat u misschien nog over Nootdorp kunt. —

— Dan gaan we over Nootdorp, — besliste vader. — Er is nu maar één ding van belang en dat is dat we in den Haag komen. —

Gelukkig wist vader goed de weg en al was hij doodmoe, hij stapte met Sannetje aan zijn hand zo flink mogelijk door.

Het was alleen hinderlijk, dat zij steeds weer werden aangehouden en

het verhaal moesten vertellen, dat zij nu al zovele malen verteld hadden. Maar zij moesten wel, de soldaten waren allen wantrouwend en namen met vage antwoorden geen genoegen.

Het werd een wandeling waar bijna geen eind aan kwam. Doodstil was het op alle wegen en toch wisten Sannetje en haar vader, dat overal soldaten lagen, die zich in greppels en in de haast gegraven kuilen verborgen hielden.

Op de meest onverwachte momenten kon er een soldaat te voorschijn springen om te vragen, waar zij vandaan kwamen en naar toe wilden. Het enige antwoord, dat steeds weer hielp en dat hun verdere doortocht gaf, was het ellenlange verhaal over de aanhouding door Duitse parachutisten, de opsluiting in de paardenstal en de vlucht in de nacht naar Delft.

Sannetje voelde, dat vader wel erg vermoeid raakte en dat

zijn zenuwen tot het uiterste gespannen waren. Hij sprak bijna geen woord en zijn lippen hadden zich op elkaar geklemd.

Bij de eerste huizen van Nootdorp kwam een rijksveldwachter in overhemd en op pantoffels zijn huis uit hollen.

— Halt! — schreeuwde hij, — wie zijn jullie? —

— Alstublieft, — antwoordde vader mat en liet de man zijn paspoort zien.

Maar neen, daar nam de rijksveldwachter geen genoegen mee. Het was duidelijk, dat hij hen voor verraders hield en vroeg of ze misschien lid van de N.S.B. waren.

— Als dat zo was, — vroeg vader honend, — zou ik dan mijn kind meenemen? —

— Misschien wel, — meende de veldwachter, — Met een kind heb je meer kans te kunnen komen waar je komen wilt, dan alleen. —

Er zat voor Sannetjes vader niets anders op, als het al oud geworden verhaal te vertellen.

Dat verhaal maakte schijnbaar indruk op den rijksveldwachter. Hij vroeg nog enige bijzonderheden en liet hen eindelijk gaan met een — Wel thuis.—

Zwijgend gingen ze weer verder tot vader in het dorp een winkeltje zag, waar zij een paar stukjes chocola konden kopen.

O, wat had Sannetje een verlangen naar chocola.

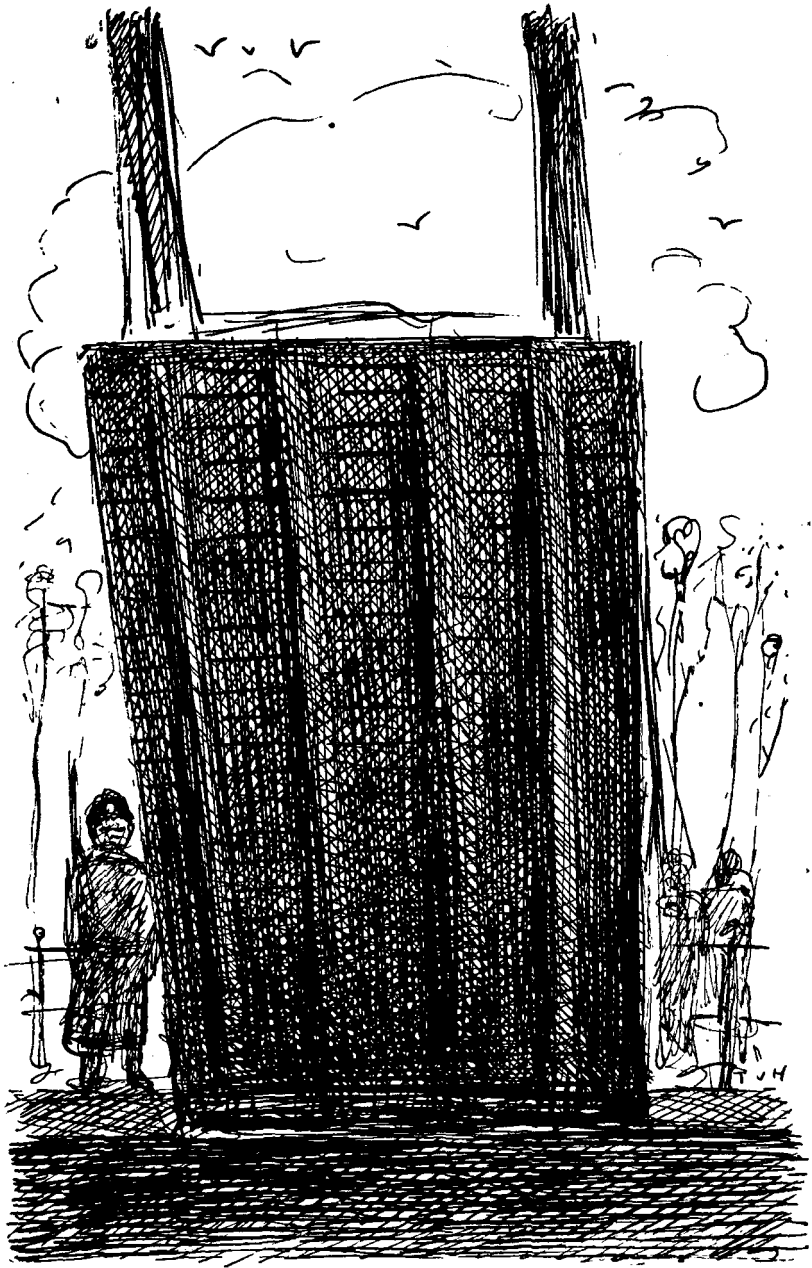
Vader knapte er ook wat van op, maar liet zich toch niet door Sannetje overhalen een ogenblik te rusten.

— Ik wil zo vlug mogelijk in den Haag zijn, — herhaalde hij steeds. — Je weet niet wat er nog meer gaat gebeuren en misschien is het over een uur niet meer mogelijk in den Haag te komen. —

Sannetje stapte dapper mee en klaagde niet over moeheid. Zij was vader een flinke steun.

Nog vier keer werden zij in Nootdorp aangehouden, wat weer ruim een uur oponthoud betekende.

Op de weg van Nootdorp tot aan de vliet bij Voorburg, werden zij gelukkig niet gehinderd. Wel was het lopen daar

niet plezierig. De weg liep parallel met de spoorbaan, waarboven herhaaldelijk Duitse vliegtuigen cirkelden.

— Houd ze goed in het oog, — zei vader tegen Sannetje. — Zodra we zien, dat ze de spoorbaan bombarderen, laten we ons opzij van de sloot vallen. —

Gelukkig was dat niet nodig. De vliegtuigen trokken af zonder kwaad gedaan te hebben.

Toen ze eindelijk bij de Vliet kwamen, geloofden ze het gewonnen te hebben.

— Nu kunnen we over een goed half uur bij de tantes zijn, — zei vader wat opgewekter.

Sannetje kneep zijn hand wat steviger en beduidde daarmee, dat ze even blij was als hij.

Maar toen ze bij de brug kwamen, bleek deze omhooggehaald te zijn en door militairen bewaakt.

— Kunnen we er niet over? — vroeg vader met angst in zijn stem.

— Neen meneer, — antwoordde een der soldaten, — Hij mag alleen naar beneden voor militair verkeer. —

— Maar mijn hemel, — kreet vader, — we moeten toch naar huis? We zijn al van vanmorgen zes uur op pad en hebben de hele nacht niet geslapen. —

— Hoe komt dat dan? — vroeg de soldaat achterdochtig.

— Vader vertelde weer het hele verhaal en de soldaat werd er zó door geroerd, dat hij een sergeant ging halen.

Ook aan die sergeant moest vader het verhaal vertellen. Toen hij aan het eind van zijn verhaal was, vroeg de sergeant of ze daar in Delft dan niet gezegd hadden, dat hij niet naar den Haag kon?

— Dat hebben ze gezegd, — gaf vader toe, — Ik zou bij familie in Delft onderdak zoeken. Maar we hebben geen familie in Delft en wilden terug naar den Haag. —

Met snelle vaart kwam nu een luxe auto aanrijden met een paar hoge militairen. Bij de brug stopten zij en wilden er zo vlug mogelijk overheen. Ook deze militairen moesten hun papieren tonen om te bewijzen wie ze waren.

Toen de papieren in orde bleken, sprak de sergeant hen over Sannetje en haar vader. Wat hij vertelde kon noch Sannetje, noch haar vader verstaan, maar het slot was, dat zij toestemming kregen de brug over te gaan.

Vader schudde de sergeant hartelijk de hand en wist van vreugde geen woorden te vinden.

— 't Is goed, — glimlachte de sergeant, — Ik hoop, dat u verder niet meer lastig gevallen wordt. —

Neen, ze werden nu niet meer lastig gevallen. Voorburg konden ze ongemoeid doortrekken. Slechts bij het viaduct dat Voorburg van den Haag scheidt, moest vader nog éénmaal zijn paspoort laten zien.

Het was nu ruim twee uur en van 's morgens zes waren ze op pad.

— God in de hemel, wat zie je er uit, — schrokken de tantes, toen ze hun broer de trap op zagen komen. — Wat is er met jullie gebeurd? —

Ze trokken hem en Sannetje mee in de huiskamer.

Vader greep de handen van zijn zusters en glimlachte pijnlijk. Hij liet zich willoos in een gemakkelijke stoel drukken.

Toen hij probeerde te spreken, vertrok zijn mond in zenuwachtige trekken en rolden er grote tranen over zijn wangen.

— Paps . . . paps, — kreet Sannetje en sloeg haar armen snikkend om zijn knieën.

Zo zaten ze bij elkaar en verbraken met hun tranen de geweldige spanning, waarin zij bijna twee dagen geleefd hadden.

Sannetje en haar vader.

NEGENDE HOOFDSTUK

Rotterdam gebombardeerd

De gebeurtenissen volgden elkaar snel op.

De Koninklijke familie en de regering gingen scheep naar Engeland. Rotterdam werd gebombardeerd. Nederland capituleerde.

Het was Dinsdag 14 Mei 1940.

Vader was thuis gekomen met het bericht, dat Rotterdam gebombardeerd was. Hij had een meneer gesproken, die met een auto uit het brandende Rotterdam kwam en de ontzetting in zijn ogen had.

Heel Rotterdam staat in brand, waren de kreten, die overal gehoord werden.

Vader had met zijn hoofd in zijn handen op de divan gezeten en noch Sannetje, noch de tantes hadden iets tegen hem durven te zeggen.

Toen was hij opnieuw de straat op gelopen en niet meer thuisgekomen.

— Misschien kon hij nu met een auto mee naar Rotterdam rijden, — veronderstelde de tantes. — Morgen komt hij vast en zeker terug en misschien brengt hij dan je moeder en kleine Bennie mee. —

Neen, Sannetje liet zich niet troosten. Waarom had hij haar niet meegenomen.

— Omdat Rotterdam er nu verschrikkelijk uitziet, — ant-

woordde tante Rebecca. — Het was verstandig van hem, jou rustig hier te laten. —

— Maar ik wil ook weten of moesje en Bennie nog leven, — snikte Sannetje opnieuw.

De tantes wisten niet hoe ze haar troosten moesten en keken elkaar verdrietig aan.

Ze probeerden haar te bewegen naar bed te gaan, toen het allang tien uur geweest was en na lang aanhouden, slaagden zij daar in.

Maar de tantes moesten bij Sannetje op haar kamertje blijven. Ze dorst niet alleen te zijn en vloog telkens, als ze even indommelde, met schrik overeind.

Tegen de morgen werd haar slaap rustiger en toen dorsten ook de tantes naar bed te gaan.

O, wat hadden ze later spijt, dat ze niet bij Sannetje gebleven waren.

Sannetje werd wakker en herinnerde zich weer precies, wat er allemaal gebeurd was. De slaap had haar rustiger gemaakt maar ook vastberaden.

Zij wilde naar Rotterdam, vader achterna.

De tantes. Ja, de tantes zouden het niet goed vinden. Ze hoefde er ook niet op te rekenen, dat er een trein naar Rotterdam zou rijden. Zij moest proberen met een auto mee te mogen.

Maar ook als er geen auto was, waarvan de bestuurder haar mee wilde laten rijden, zou ze Rotterdam bereiken.

Ze was besloten, als het moest, de afstand te lopen.

Met een vastberaden gezicht liet ze zich uit haar bed glijden en begon zich zo vlug mogelijk aan te kleden.

Ze paste wel op, geen enkel gerucht te maken. De tantes sliepen waarschijnlijk en mochten niet wakker worden.

Het aankleden was gauw gebeurd en toen zette zij zich aan het kleine tafeltje voor het raam om een briefje te schrijven, dat ze zou achterlaten.

Ze wilde de tantes niet ongeruster maken dan nodig was.

Ze wist precies wat ze wilde en wist dus ook, wat ze schrijven zou.

Lieve tantes,

Wees niet boos, maar ik kan het hier niet langer uithouden. Ik moet naar Rotterdam en zal proberen met een auto mee te rijden. Zo gauw mogelijk laat ik iets van mij horen.

Heel veel liefs en tot spoedig weerzien. Uw nichtje,
Sannetje.

Zē legde het briefje zó, dat het direct gezien kon worden en liep toen zo zacht mogelijk naar beneden.

De tantes, die nog maar kort op bed lagen, hoorden niets.

Voorzichtig schoof Sannetje de grendels van de buitendeur en trok hem zachtjes achter haar dicht.

Ziezo, nu stond ze op straat.

Er was geen moment van twijfel in Sannetje. Zo vlug als ze kon liep ze naar de hoofdweg.

— Ik zal niet op een auto wachten, — nam ze zich voor en stapte zo vlug als ze kon in de richting naar Voorburg.

Telkens keek ze achter zich, of er geen auto achterop kwam. Neen, er waren nog geen auto's te zien.

Wel kwamen er na een poosje een auto met werkvolk en een auto van het rodekruis, maar deze dorst ze niet aan te houden.

Bij het stationnetje van Voorburg stopte plotseling een auto uit de richting van de Herenstraat. De meneer, die aan het stuur zat, draaide het deorraampje naar beneden en riep naar Sannetje, — Kunt u me ook zeggen of ik zo goed ga naar Rotterdam? —

Eerst schrok Sannetje even, maar vlak daarop riep ze verheugd, — Gaat u naar Rotterdam? —

De meneer knikte en vroeg nogmaals of hij zo goed ging.

Sannetje had haar hand al op de knop van het portier.

— Ja, — zei ze, — U gaat goed zo. Mag ik misschien meerijden? —

— Meerijden? — de meneer keek haar verbaasd aan,
— Moet je dan ook naar Rotterdam? —

— Ja, — knikte Sannetje, — ik woon in Rotterdam en wil zien of er niets met moeder en mijn broertje is gebeurd. —

De meneer vroeg verder niets. Hij opende het deurtje van zijn auto en liet Sannetje naast zich plaats nemen.

In normale omstandigheden had de meneer waarschijnlijk bezwaren gemaakt om een meisje van twaalf jaar in zijn auto mee te nemen. Maar nu dacht hij daar niet eens aan.

Toen hij gas gaf en de auto vooruit schoot, vertelde hij uit Amsterdam te komen en op weg te zijn naar Rotterdam om de kinderen van zijn broer te halen.

— Als er tenminste nog iets van hen te vinden is, — voegde hij er somber aan toe.

Zij waren nu gauw aan de nieuwe weg, die langs het vliegveld Ypenburg voert en daar nam de weg alle aandacht in beslag.

Overal verspreid lagen dode koeien en paarden en het was soms moeilijk om er met de auto tussendoor te manoeuvreren.

Ook stukgeschoten Duitse transportvliegtuigen ontmoetten zij er tientallen.

Uit de richting van Rotterdam naderde een onafgebroken rij Duitse tanks. Met een ontzettend lawaai rolden zij over de weg en er kwam geen einde aan... Toen de auto met de meneer en Sannetje al bij Overschie was en zij het rokende en brandende Rotterdam voor zich zagen, gingen de tanks nog steeds aan hen voorbij.

Slechts vanuit het Westen konden zij Rotterdam bereiken en daarom stuurde de meneer zijn auto langs de houtzagerijen van Van Stolk.

Gesproken werd er tussen de meneer en Sannetje bijna niet. Zij waren beiden ontzet door de aanblik van de rokende stad.

De meneer moest aan het eind van de Nieuwe Binneweg zijn en daar stapte Sannetje uit de auto.

Zij bedankte hem vriendelijk en stond plotseling alleen in de ontredderde stad.

Hier stond Sannetje in het zo bekende Rotterdam, dat in enige uren tijd onherkenbaar veranderd was.

Moest ze hier zoeken naar vader, naar moeder en naar Bennie?

— Daar mag je niet heen, — riep een brandweerman haar toe, toen zij tussen het puin door een weg wilde zoeken naar de Coolsingel.

De rook prikte haar in de ogen en haar voeten struikelden over de brandslangen die overal het water heen voerden om het brandende Rotterdam te blussen.

Neen, de stad kon Sannetje niet door. Overal werd ze tegengehouden. Was het niet door politie, brandweer of mensen van de luchtbescherming, dan was het door bergen van puin, waaruit nog vlammen omhoog schoten en hitte en rook haar terug drongen.

De binnenstad, waar zij met vader, moeder en Bennie gewoond had, was niet te bereiken.

— Dan naar oom Bram aan de linker-Maasoever, — besloot Sannetje.

Oom Bram was een broer van moeder en woonde in het tuindorp Vreewijk.

Maar ook deze weg was niet gemakkelijk.

Telkens opnieuw werd ze teruggedreven en moest andere wegen zoeken.

Ze kwam langs het museumpark, waar honderden daklozen met wat ze uit hun brandende huizen hadden kunnen redden, bij elkaar zaten.

Maar al die ellende had geen invloed meer op Sannetje. Zij liep met een ernstig, vastberaden gezichtje tussen al die rampzaligen door in de richting van de West Zeedijk.

Plotseling werd haar naam geroepen.

— Sannetje? —

Sannetje keek op en herkende een meisje, dat even als zij, in de eerste klas van de Mulo zat. Loeki Barends.

Loeki schoot op haar toe en greep haar wild bij de arm.

— Leven jullie allemaal nog? — vroeg zij met een stem, die oversloeg van de zenuwen en zij ratelde door zonder op antwoord van Sannetje te wachten. — Wij wel. Het huis naast ons kreeg een voltreffer en het onze stortte gedeeltelijk in elkaar. Wij stonden allemaal op het portaal en daar gebeurde helemaal niets. Alleen stukken van het plafond kregen we op ons hoofd. Toen ons huis begon te branden zijn we naar buiten gehold en hebben in een schuilkelder gezeten. —

Loeki had nog heel wat meer te vertellen, maar Sannetje duwde haar arm van zich af en zei zacht, — Laat me gaan. Ik weet het wel, het is allemaal erg . . . — Ze keek Loeki aan met ogen, die heel iets anders zagen dan een schoolvriendinnetje.

Loeki keek haar even verwonderd aan, maar toen zij de uitdrukking in die ogen zag, vroeg of zei ze niets meer. Ze zag leed in de ogen van Sannetje en sinds gisteren wist ze wat leed beteekende.

Van de West Zeedijk over het Vasteland naar de Boompjes was een bijna onbegaanbare weg.

Sannetje zag mensen met een zakdoek voor het gezicht, een weg zoeken over het smeulende puin. Ook zij bond haar zakdoek voor mond en neus en aarzelde niet om het voorbeeld te volgen. Links en rechts waren brandweerlieden bezig met blussen. Soms kon ze door de rook geen meter voor zich uitzien en moest zij haar ogen sluiten voor de brandende pijn.

De Schiedamsedijk was één puinhoop, de Leuvehaven één

rokende ruïne. In het water van de Leuvehaven lagen half-verbrande schepen, scheef, achter of vóórover in het water gezakt.

Over de brug naar de Boompjes ging nog steeds de stroom Duitse tanks en andere gevechtswagens, waarvan Sannetje onder den Haag op de Nieuwe weg het begin gezien had.

Kapotgeschoten trams stonden op de hol naar de Maasbrug en de draden van het electriche net hingen met slierten naar beneden.

De grote kantoorgebouwen en magazijnen waren door bommen vernietigd en tussen de puinhopen staken gedeelten van geblakerde brandkasten.

Sannetje zag alles, maar beroeren deed het haar niet meer. De vernietiging was te groot, het geweld, dat hier huis gehouden had, te afgrijselijk.

Aan het begin van de Maasbrug lag een stuk zeil over de straat en daar onderuit staken wel twintig paar laarzen.

Lijken, wist Sannetje en ze huiverde niet eens.

Toen zij eenmaal de Maasbrug over was, kreeg alles weer een tamelijk gewoon aanzien.

Hier waren geen bommen gevallen en stonden alle huizen nog rechtvereind.

Nog steeds kwamen haar de Duitse tanks tegemoet, waarop de Duitse soldaten als overwinnaars de stad binnetrokken.

Sannetje ging haar weg. Ze was al dikwijls met vader of moeder naar oom Bram en tante Jet geweest. De weg kon ze wel dromen.

In de Rosestraat en later op de Beyerlandselaan ontmoette ze grote groepen mannen, die gewapend met schop of houweel naar de stad trokken om puin te gaan ruimen.

Nu ze bijna bij het huis van oom Bram was, bedacht ze, wat ze er eigenlijk moest gaan doen. Ze wilde vader zoeken, moeder en kleine Bennie.

Had ze niet in de stad moeten blijven en ondanks alles

moeten proberen in de straat te komen, waar zij eens gewoond had?

Neen, dat was haar zeker niet gelukt. Het was goed, dat ze naar oom Bram ging. Als vader het wist, zou het hem gerust stellen en de tantes zouden het ook prettig vinden.

Nog met deze gedachte bezig, trok ze bij oom Bram aan de bel.

TIENDE HOOFDSTUK

Vader gevonden

— Sannetje! — riep tante Jet ontroerd, toen ze de voordeur opende en haar nichtje voor zich zag staan.

Bij het zien van tante Jet begon Sannetje te huilen en ze liet zich gewillig door tante, die ook haar tranen niet de baas kon, naar binnen dragen.

Tante Jet kon het eerst spreken en vroeg gejaagd, — Leven vader, moeder en Bennie ook nog? —

— Ik weet het niet, — snikte Sannetje, — Vader wel, maar van moe en Bennie weet ik niets. —

Met horten en stoten vertelde ze nu, dat ze met vader in den Haag was bij het uitbreken van de oorlog en al wat er daarna voorgevallen was.

— Arm kind . . . arm kind, — mompelde tante Jet telkens opnieuw. — God, wat moeten jullie een angst gehad hebben.

Tante Jet vertelde nu op haar beurt, dat oom Bram gisteravond, toen de weg naar de stad vrij was, een poging gedaan had om de straat te bereiken, waar Sannetje gewoond had. Hij was daar niet in geslaagd. Nu was hij weer weg en zou niet rusten, voordat hij wist of zijn zuster, zwager en kinderen nog in leven waren.

Sannetje moest nu maar rustig bij tante Jet blijven en wachten op de komst van oom Bram.

Sannetje begreep wel, dat dat het beste was. Ze had ook geen verlangen meer om opnieuw de stad in te trekken.

Ze was bang geworden voor wat ze gezien had en wilde er voorlopig niets meer van terug zien.

Tante Jet deed alles om haar nichtje verstrooïing te geven. Ze liet haar meehelpen met het klaarmaken van eten, schonk lekkere, sterke koffie en nam haar mee om een paar boodschappen te doen.

Sannetje deed gewillig, wat haar tante haar opdroeg, maar haar gedachten waren er niet bij. Waar ze wel aan dacht, kon ze eigenlijk ook niet zeggen. Het leek wel of ze helemaal geen gedachten meer had. Ze wachtte alleen maar. Ze wachtte op bericht van vader, moeder en Bennie.

Bij het middageten was oom Bram nog niet thuis, maar om een uur of drie hoorde tante Jet een sleutel in het slot van de voordeur steken.

— Daar zal ie zijn, — vloog ze overeind.

Ja, het was oom Bram en voor zich uit duwde hij Sannetjes vader de kamer in.

— Paps! — riep Sannetje meer verbaasd dan verheugd.

— Sannetje, — fluisterde vader op een toon, alsof hij er niets vreemds in vond, dat hij zijn dochter in Rotterdam ontmoette.

Oom Bram gaf zijn vrouw een wenk om zich op de achtergrond te houden en beduidde haar even later mee naar de keuken te gaan.

— Laat die twee maar even samen zijn, — sprak hij ontroerd. — Arme bliksems. —

Tante Jet wilde weten, wat er gebeurd was en waar hij haar broer gevonden had.

— Tussen het puin heb ik hem gevonden, — antwoordde oom Bram aangedaan. — Hij was daar al van gisteravond en zocht naar iets van Mieke of Bennie . . . . —

— Zijn . . . . zijn ze . . . . — hakkelde tante Jet.

— Waarschijnlijk wel, — knikte oom Bram, die wel wist, wat zijn vrouw wilde vragen. — Hun huis was een van de eerste, dat een voltreffer heeft gehad en het was haast wel zeker, dat ze in huis waren. —

Tante Jet sloeg haar handen voor het gezicht en begon geluidloos te snikken.

— Kalm nu, kalm nu, — troostte oom Bram, — denk er om, dat we die twee moeten helpen. —

Ja, dat wist tante Jet wel, maar wat haar man vertelde, was zó erg, dat ze zich even moest laten gaan.

In de huiskamer zaten Sannetje en haar vader bij elkaar. Zij hadden samen geen woorden nodig. Sannetje wist toch wel, dat ze haar moesje en haar kleine broertje nooit meer terug zou zien. Zij zaten stil tezamen en hielden elkaars handen beet.

— We moeten in geen geval de moed opgeven, — begon oom Bram, toen hij het nodig vond om de pijnlijke stilte te verbreken.

Sannetje's vader haalde met een moedeloos gebaar zijn schouders op. — Natuurlijk blijven we zoeken, — antwoordde hij zacht, — maar we krijgen ze er niet mee terug, Bram. —

— Je kan nooit weten, — hield oom Bram vol. — Misschien waren ze tijdens het bombardement niet thuis en zijn ze meegelopen met de stroom vluchtelingen naar de dorpjes buiten de stad. Er moeten er honderden zitten in Capelle aan de IJssel, Nieuwerkerk en wat je daar nog meer in de buurt hebt. —

— Het is mogelijk, — gaf zijn zwager toe, — Maar ik ken Mieke en ik weet, dat ze altijd in huis zat. —

Tante Jet had inmiddels de tafel gedekt en zei, dat er in ieder geval iets gegeten moest worden.

Sannetje schoof een stoel voor vader bij de tafel en leidde hem er zwijgend heen.

Zij kón niet eten, maar vader móést eten. Hij had sinds vier en twintig uur niets gehad en zag er moe en ellendig uit.

Zwijgend at hij een paar boterhammen en verwonderde er zich over, dat hij hier schijnbaar rustig kon zitten eten, terwijl zijn vrouw en zontje waarschijnlijk verkoold tussen de puinhopen van hun huis lagen.

— Het leven gaat door, — zei oom Bram, die de gedachten-

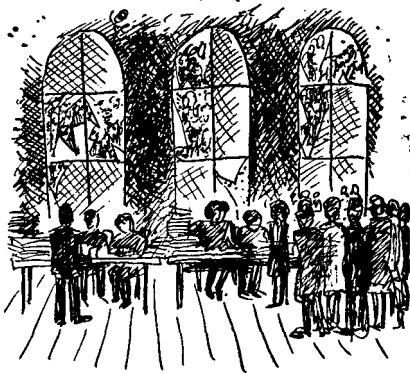
gang van zijn zwager scheen te volgen. — Jij leeft nog en Sannetje ook. Jullie samen moeten verder. —

— Je hebt gelijk, — knikte vader. — We zullen ook verder gaan. —

Die nacht bleven Sannetje en haar vader bij oom Bram en tante Jet. De volgende morgen ging vader opnieuw de stad in om overal, waar dat mogelijk was, naar het lot van zijn vrouw en kind te informeren.

Sannetje wilde mee, maar vader verbood het haar.

Die dag duurde voor Sannetje eindeloos. Telkens liep ze de straat op om naar vader uit te kijken, maar telkens kwam ze teleurgesteld terug.

Pas tegen de avond, toen ze zeker voor de dertigste maal op de uitkijk stond, zag zij hem in de verte naderen.

Zo hard als zij lopen kon, snelde zij hem tegemoet en viel hem wild om de hals. Ze hilde van blijdschap en zei, dat hij haar nooit, nooit meer alleen mocht laten.

Ook vader voelde een vreugde in zich opkomen, toen hij zijn dochter weer omhelzen kon, al werd die vreugde dan getemperd door de teleurstellingen van die dag.

Thuis bij oom Bram vertelde hij van zijn omzwervingen. Hij had zich in verbinding gesteld met de omvangrijke organisatie, die zich het lot der daklozen had aange-trokken.

Lange lijsten met namen had hij doorgelezen om te zien of de zijnen er op voorkwamen, maar het had geen succes opgeleverd. Ook de lijsten, waarop de slachtoffers voorkwamen, die geïdentificeerd konden worden, had hij onder

de ogen gehad. Maar op geen der lijsten kwamen de namen voor van zijn vrouw of zijn zontje.

Natuurlijk waren die lijsten lang niet compleet. Dat had men hem er trouwens uitdrukkelijk bij gezegd. Steeds kwamen er nieuwe namen binnen, vooral van mensen, die naar buiten de stad gevlucht waren.

Vader had scholen bezocht waar vluchtelingen gehuisvest waren. Hij was zelfs de weg naar Capelle aan de IJssel op geweest en had gezocht in schuren en stallen, waar tijdelijk gedupeerde Rotterdammers huisden.

Maar al het zoeken was vergeefs geweest. Hij was geen stapje vooruit gekomen.

Wel had hij mensen ontmoet, die hij als burenen herkende, maar ook zij konden hem niets over zijn vrouw vertellen.

Sannetje luisterde met inspanning naar al wat vader te vertellen had en zij begreep het grenzeloze leed, dat er geleden was en de grenzeloze haat tegen de Duitsers, die deze misdaad begaan hadden.

De volgende morgen hervatte vader zijn pelgrimstocht en bracht Oom Bram Sannetje terug naar de tantes in den Haag.

De loop der treinen was nog niet geregeld en daarom ging hij op de fiets en nam Sannetje achterop.

Nu kwam Sannetje voor de tweede maal door wat eens Rotterdam geweest was en ze sloot haar ogen om de verschrikking niet nogmaals te zien. Maar ze kon niet verhinderen dat de weezoete brandlucht tot haar kwam en ze maakte tegen oom Bram de opmerking, dat het rook naar verbrand mensenvlees.

De Nieuwe weg was nu in tegenstelling met twee dagen daarvoor, toen een onafgebroken stroom Duitse tanks er over rolde, tamelijk verlaten.

Wel lagen de stukgeschoten vliegtuigen nog onveranderd op en langs de weg, maar de lijken van koeien en paarden waren geborgen.

Sannetje voelde het als een geruststelling, toen ze in het

bewoonde gedeelte van Rijswijk kwamen. Er viel een beklaming van haar af, die zij zelf niet kon verklaren.

Rotterdam was toch de stad, waar zij zo lang zij leefde gewoond had, waar zij school had gegaan en waar zij al haar vriendinnen wist. Maar aan datzelfde Rotterdam dacht ze nu met afgrijzen en ze was er vader dankbaar voor, dat hij doorgezet had, dat zij naar de tantes in den Haag zou terugkeren.

De tantes schrokken, toen ze Sannetje alleen zagen met oom Bram. Wat ze vreesden en waaraan ze elke minuut van de dag dachten, bleek waar te zijn.

De schoonzuster en het neefje behoorden bij de prijs, dat ieder land, dat aan een oorlog meedoet, moet betalen.

Oom Bram vertelde, wat er te vertellen was en nam weer spoedig afscheid, omdat hij 's middags op zijn werk moest zijn.

De tantes spraken met Sannetje niet veel over het verdriet, dat zij te dragen had, maar omringden haar met de hartelijkste zorg.

Na drie dagen kwam vader over om te zien hoe Sannetje het maakte, en nadien ging hij iedere morgen naar Rotterdam en kwam 's avonds weer terug.

Na veertien dagen gaf vader het zoeken op en werd hij aangesteld op een school in het westen van Rotterdam.

De school, waar hij vóór de oorlog onderwijzer was, had het lot van het grote ziekenhuis aan de Coolsingel gedeeld, was door een bom getroffen en grotendeels uitgebrand.

Het leven gaat door.

Een oorlog kan over een land gaan, duizenden of miljoenen slachtoffers maken, de overblijvenden moeten verder.

Ook Sannetje ging weer naar school, maakte nieuwe vriendinnen en kreeg iets terug van de oude zorgeloosheid.

Maar voor Sannetje was het leed nog niet geleden. Sannetje en haar vader behoorden tot een ras, dat reeds vele eeuwen geleden vervolgd en mishandeld werd.

Zij waren JODEN!

En de Duitse leiders, die de menselijke bloedhonden in het eigen land tegen de Joden hadden opgehitst en ze voorzover ze niet vernietigd konden worden over de hele wereld hadden uitéén gejaagd, stonden klaar om het sein te geven voor de vernietiging der Joden in Nederland.

Neen, er stond Sannetje Muyselaar nog meer te wachten.

ELFDE HOOFDSTUK

Joden-vervolging

In het eerste jaar der Duitse bezetting van Nederland werden de Joden betrekkelijk met rust gelaten. Wel werd er in redevoeringen en partijbladen op de Joden geschetterd en de tijd aangekondigd, dat zij ook uit Holland zouden verdwijnen, maar tot daden kwam het nog niet.

Voor zover het Nederlandse volk van die berichten kennis kreeg, haalde het er minachtend de schouders voor op. Het volk was niet anti-joods en liet zich door alle propaganda middelen, die het jodendom zwart moesten maken, niet bedotten.

Maar . . . . toen de Duitse bezettingsautoriteiten beslisten, dat ieder Nederlander boven de 15 jaar in het bezit moest zijn van een geldig persoonsbewijs, toen werden de joden getekend.

Op het persoonsbewijs van een jood kwam een grote, zwart gedrukte J te staan en nadien werden ook andere maatregelen getroffen.

Allen, die werkten in dienst van rijk of gemeente, moesten verklaringen afleggen, dat zij niet tot het joodse ras behoorden en zij die dat niet konden, werden uit hun baantjes gestoten.

Ook Sannetjes vader kwam thuis.

15 jaar had hij als onderwijzer zijn best gedaan een deel van de Rotterdamse jeugd lezen, rekenen en schrijven te leren. Hij ging er trots op, dat hij een goed onderwijzer

genoemd werd en dat de jongens en meisjes van hem hielden.

Plotseling deugde hij niet meer voor zijn werk en moest hij plaats maken voor een niet-joodse onderwijzer.

Overal in het land ontstonden protestbewegingen en namen de niet-joden het voor hun joodse collega's op. Maar helpen deed het niet. De Duitse leiders hielden niet van protesteren en smoorden ieder protest in bloed.

De zaak der joden werd er zelfs ernstiger door, want honderden werden uit hun huizen gesleept, geslagen en geschopt en naar concentratiekampen gedreven.

Toen kwam de maatregel, dat iedere jood een grote gele ster op de borst moest dragen met het woord „Jood” erop.

Ook Sannetje kreeg zo'n ster en vader leerde haar deze dapper te dragen. Het was geen schande een Jood te zijn, maar het was een schandè te behoren tot hen, die dergelijke maatregelen uitvaardigden en goedkeurden.

— Een hoop Duitsers vinden het zelf verschrikkelijk, — wist tante San te vertellen, toen ze voor het eerst met de ster op haar borst naar buiten was geweest.

Twee Duitse officieren hadden voor haar gesalueerd en de een had tegen den ander gezegd, — Begint die verdomde zwijnerij hier ook al. —

Ook de eigen bevolking reageerde spontaan, toen het dragen van de jodenster voor de joden verplicht werd. De joden werden met onderscheiding behandeld. Zij werden gegroet door wildvreemde mensen en zij kregen zitplaatsen in trams, die reeds overvol waren.

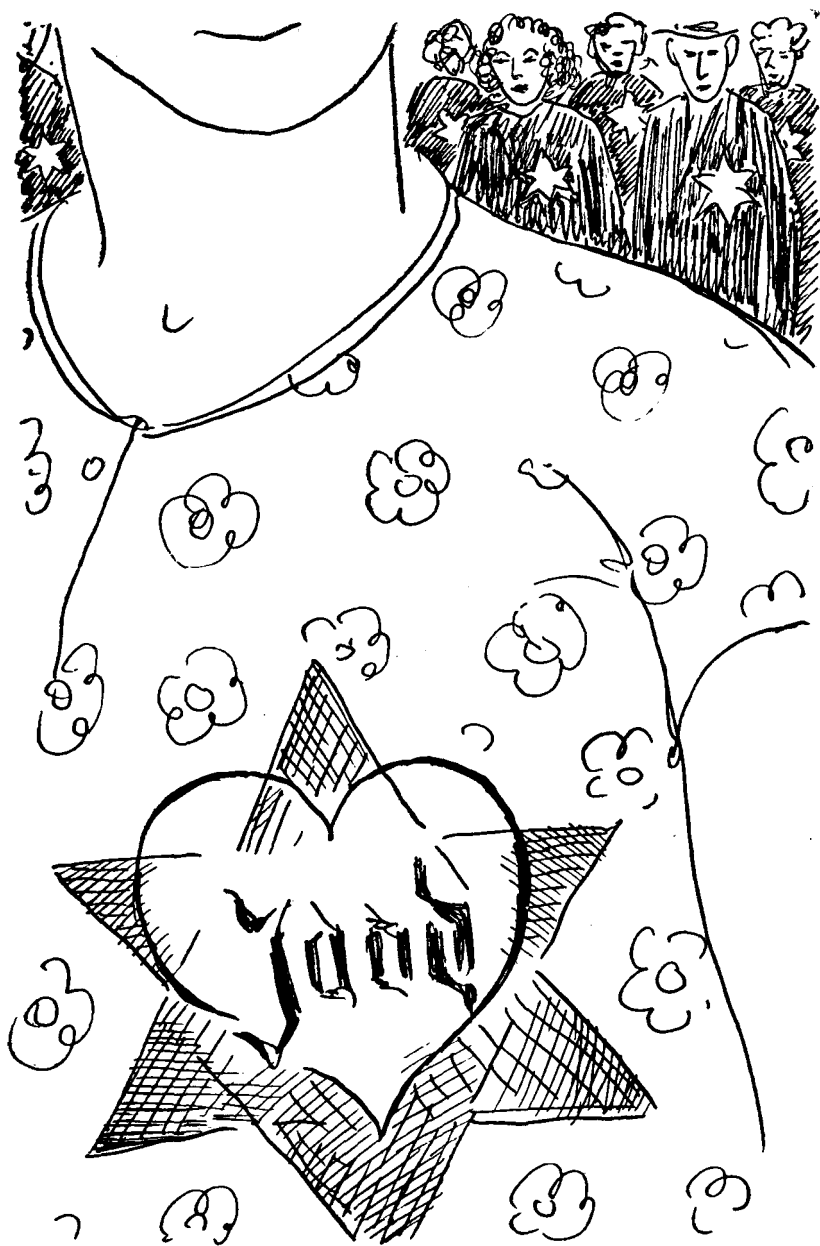
Maar ook dat werd de kop ingedrukt.

Een serie nieuwe maatregelen werden aangekondigd. De joden mochten niet meer in autobus, tram of trein rijden. De joden mochten zich niet meer vertonen in openbare gebouwen, parken, plantsoenen en bepaalde hoofdstraten.

De joden mochten geen winkel betreden dan op bepaalde uren in de namiddag.

De joden moesten 's avonds om acht uur binnen zijn.

Het werd nu ook verboden aan niet-joden, met joden om

te gaan. Op straat mocht niemand een jood groeten, laat staan spreken. Wie joden in huis had, moest ze de straat op sturen. Het leven werd de joden onhoudbaar gemaakt.

Sannetje mocht niet langer naar school en was nu hele dagen thuis met vader en de tantes. Naar buiten gingen zij zo weinig mogelijk, omdat zij zich thuis nog het veiligste voelden.

Vader was begonnen met les te geven. Het waren niet veel lessen, maar zij konden er zo goed en zo kwaad als het ging van leven.

De dagen gingen voort in zorg en angst voor het komende.

Dagelijks hoorden zij van joden, die weggehaald waren en naar een voor ieder onbekende plaats gebracht.

De haat tegen hen, die de oorzaak van al die ellende waren, werd grenzeloos.

Maar vader wilde niet haten, hij wilde blijven vertrouwen op de menselijkheid, die in ieder mens aanwezig moest zijn en hij stelde alles in het werk om deze gedachten op Sannetje over te brengen.

's Avonds als hij haar naar bed bracht, kon hij lange tijd bij haar zitten met haar handen in de zijne en sprak dan met haar over dat, wat hem het meeste bezig hield.

Het was of hij er een voorgevoel van had, dat zij eens alleen zou staan.

— Probeer alle haat van je te houden, — herhaalde hij steeds. — Ik weet wel, dat het moeilijk is, maar ook zij, die nu onze ergste vijanden zijn en alles in het werk stellen om ons te vernietigen, zijn in de grond van de zaak slachtoffers.

Hun haat tegen de joden berust voor een groot gedeelte op valse voorlichting en een eigen minderwaardigheidsgevoel. Velen hebben een harde, bittere jeugd gehad en hebben de volle ellende van de vorige oorlog meegemaakt.

Houd je hartje rein, wat er ook gebeuren mag, en blijf geloven in de kameraadschap, die eens alle mensen over de hele wereld zal samenbinden. —

Het was voor Sannetje niet zo moeilijk om te beloven,

dat ze nooit geen mensen haten zou. Zij was immers zijn dochter en moeder had ook nooit iemand kwaad gegund.

Na een avond, dat Sannetje en haar vader samen gesproken hadden en hij haar met een hartelijke zoen wel te rusten had gewenst, werd er midden in de nacht hard aan de bel getrokken.

Zij schrokken allen tegelijk wakker en vader schoot zijn kamerjas aan om te gaan kijken, wie daar was.

Zodra hij de voordeur had opengetrokken, kwamen vier man naar boven van de Duitse politie.

Vader vroeg beleefd, wat ze wensten en waarom ze midden in de nacht kwamen.

— Sind Sie der Jude Muyselaar? — werd hem gevraagd.

— Ja, die ben ik, — antwoordde vader, — Maar . . . —

— Halts Maul! — blafte de Duitser en voegde er aan toe, — Gleich mitkommen. —

Sannetje en de tantes die bibberend bij de deur van de huiskamer stonden, werden wit van schrik.

— Meekomen? — schrok vader, — Wat is er dan aan de hand? —

De Duitser, die tot nu toe gesproken had, gaf hem met de vlakke hand een klap in het gezicht en brulde woedend, — Verstehst du mich nicht? Mitkommen! —

Sannetje gaf een gil en wilde zich tussen haar vader en de Duitser werpen, maar de tantes hielden haar nog bijtijds tegen.

Vader kreeg zelfs geen tijd om zich aan te kleden. Zelfs afscheid nemen werd hem niet toegestaan. Hij moest mee zoals hij was, in zijn kamerjas en op zijn pantoffels.

Buiten stond een overvalwagen gereed.

Toen Sannetje de auto hoorde weggrijden, zakte zij slap in de armen van de tantes, die haar huilend naar de divan droegen.

De hele verdere nacht zaten zij in de grootste verslagenheid bijeen.

Sannetje zat als een klein, gewond vogeltje in elkaar, terwijl de tranen onophoudelijk langs haar wangen stroomden.

De volgende morgen ging tante Rebecca er op uit om iets over het lot van haar broer te weten te komen. Ze wist niet tot wie ze zich wenden zou en moest vragende haar weg zoeken.

Maar waar zij kwam en waar zij informeerde, zij kwam niets van hem te horen. Bij de verschillende Duitse instanties werd ze meer dan eens honds behandeld en nergens trof zij iemand, die door haar verdriet getroffen werd.

Maar tante Rebecca gaf het niet zo gauw op. Iedere dag opnieuw trok ze er op uit en pas toen zij zelf geslagen werd en men dreigde, dat ook zij gearresteerd zou worden, als zij zich weer vertonen dorst, moest ze de strijd opgeven.

Vanaf het ogenblik, dat vader was meegenomen, wilde Sannetje de deur niet meer uit. Steeds hoopte zij, dat hij onverwachts binnen zou komen en zij wilde de eerste zijn om hem te begroeten.

Maar Sannetjes vader kwam niet.

Dagen werden weken, weken werden maanden en een jaar is gauw voorbij.

Zelfs geen enkel teken van hem werd vernomen en ze moesten op het laatst wel aannemen, dat hij niet meer onder de levenden behoorde.

Wat had vader gedaan? Waarvan was hij beschuldigd geworden? Niemand die er een antwoord op kon geven. Dat hij in de nacht gearresteerd was, duidde op een beschul-

diging, maar wat was dat dan voor een beschuldiging?

Hadden zij er geen recht op dat te weten?

Recht?

Er bestond immers geen recht.

Er bestond alleen maar haat.

Was het noodig om te zeggen, waarvan een jood beschuldigd was als hij werd vernietigd?

Dwaasheid!

Met joden was alles geoorloofd.

Zij die een protest lieten horen moesten voorzichtig zijn. Men deinsde er niet voor terug, ook hen naar de andere wereld te helpen.

Koning Moord regeerde en had het vooral op de joden gemunt.

Dikwijls dacht Sannetje in die tijden, dat zij stilletjes alleen in een hoekje zat, aan de woorden van vader. Dan zag zij hem weer zitten aan haar bed met zijn handen om de hare. Dan hoorde zij hem praten over liefde en kameraadschap, die uiteindelijk overwinnen moesten. In die ogenblikken besefte Sannetje, hoe groot vader was. Haar vader.

Ver stak hij uit boven de mensen, die zij in de huizen om zich heen wist.

En vader had toch wel zijn deel van de ellende gehad.

Moesje had hij verloren, Bennie was hij kwijtgeraakt en ook het werk, dat hem lief was, had hij in de steek moeten laten.

Sannetje voelde zich ondanks haar verdriet, trots een vader gehad te hebben, zoals haar vader was.

Zijn woorden lagen als heldere kristallen in haar hart en ze zou ze er zuinig bewaren.

Ze nam zich in die ogenblikken plechtig voor, dat hij in haar niet teleurgesteld zou worden.

TWAALFDE HOOFDSTUK

Ondergedoken

Ruim een jaar en vier maanden, nadat vader midden in de nacht was weggehaald, kwamen de tantes aan de beurt.

Het weghalen van joden had zijn hoogtepunt bereikt.

Velen kregen bericht, dat zij zich op een bepaalde dag op een bepaalde plaats moesten melden, anderen werden onverwachts uit hun huizen gehaald en meegenomen.

De tantes werden gehaald, toen Sannetje toevallig een ogenblik weg was om een boodschap te doen.

Het gebeurde zelden, dat zij de deur uitging en juist nu moest het gebeuren, dat zij in een verlaten huis terugkwam.

Mevrouw de Roos, een van de burens, wenkte Sannetje bij haar binnen te komen.

Ze had erg met Sannetje te doen en zei, dat ze van geluk mocht spreken, dat ze toevallig niet thuis was.

Sannetje haalde haar schouders op. Het kon haar allemaal niet schelen. Nu ze de tantes hadden meegenomen, hadden zij haar ook wel mee kunnen nemen.

Mevrouw de Roos stond er verbaasd over, dat Sannetje zo kalm bleef, maar zij vergat, dat Sannetje sinds vader gehaald was er zich op voorbereid had, dat ook dit zou gebeuren.

En dan, wie veel leed te dragen krijgt, verleert het huilen en jammeren.

Sannetje begreep wel, dat ze nu niet in het huis van de tantes kon blijven. Heel waarschijnlijk zouden zij, die de tantes gehaald hadden, terugkomen om ook haar mee te nemen.

Neen, dat mocht niet gebeuren.

Nu het lot had beslist, dat zij niet thuis was, toen de Duitsers kwamen, mocht ze zichzelf niet overleveren.

Sannetje wist precies, wat ze doen moest. Ze had het met de tantes in de laatste tijd dikwijls besproken.

Neen, mevrouw de Roos kon niets voor haar doen, hoe graag ze ook wilde en er op aandrong.

Sannetje vroeg alleen een schaar om de gehate ster van haar mantel te tornen.

Toen dat gebeurd was, nam Sannetje afscheid van mevrouw de Roos, ging nog even in het huis van de tantes om een klein koffertje met wat kleren te vullen.

Juist toen ze weer op straat stond en de voordeur achter zich dicht trok, stopte een Duitse auto langs de rand van de stoep.

Er sprongen twee militairen uit de auto en twee mannen in burger.

Een van de mannen in burger sprak Sannetje aan. Hij bleek een Hollander te zijn.

— Ben jij misschien Sannetje Muyselaar? —

Sannetje dwong zich om zo kalm mogelijk te zijn.

Direct bij het zien van de auto en de Duitse militairen had zij begrepen, waar zij voor kwamen.

— Nee meneer, — zei ze met een schuchter stemmetje, — ik belde juist, omdat ik een vriendinnetje van Sannetje ben, maar er schijnt niemand thuis te zijn. —

Metéén draaide Sannetje zich om en wandelde weg.

Van angst klemde zij haar lippen op elkaar.

— Nu zal hij me achterna komen en grijpen, — dacht Sannetje vol schrik. Maar neen, de Hollander bleek geen wantrouwen tegen haar te hebben en liet haar rustig weggaan.

Pas toen Sannetje de hoek van de straat om was, durfde

ze wat ruimer adem te halen. Ze begon nu ook wat harder te lopen. Stel je voor, dat ze haar toch nog zouden achterhalen.

De Duitsers en de Hollanders verzegelden het huis van de tantes en waren allang weer met de auto vertrokken, toen Sannetje nog angstig op het perron stond aan de Laan van Nieuw Oost-Indië en wachtte op de trein naar Rotterdam.

Toen ze eenmaal in de trein zat, viel alle vrees van haar af.

Terwijl de trein voortsnelde naar de stad, waar Sannetje zovele gelukkige jaren had gekend, dacht zij aan haar tocht naar Rotterdam, de dag na de oorlog.

Toen ging zij om vader, moeder en Bennie te zoeken, waarvan zij alleen vader gevonden had.

Vader, die zij ruim een jaar later ook had moeten verliezen.

Nu ging zij naar oom Bram en tante Jet om een toevlucht te zoeken voor zichzelf.

Oom Bram zou haar wel kunnen helpen.

Wel was oom Bram ook een jood, maar tante Jet was geen jodin en joden, die met niet-joden getrouwd waren, werden voorlopig nog met rust gelaten.

— Dus jou hebben ze niet te pakken kunnen krijgen, — knikte oom Bram, toen Sannetje was aangekomen en verteld had, wat er was voorgevallen. — Prachtig! We zullen zorgen, dat ze je niet krijgen ook. —

Twee dagen en nachten bleef Sannetje bij oom Bram en tante Jet en ze werd door beiden om het hardst verwend.

Maar . . . bij oom en tante kon Sannetje niet blijven. Dat zou te gevaarlijk zijn. Al was oom dan met een niet-joodse vrouw getrouwd en al lieten ze hem in zijn huis wonen, hij werd geregeld in de gaten gehouden en had al tweemaal een huiszoeking meegemaakt.

Neen, Sannetje kon bij oom en tante niet blijven.

Na die twee dagen bracht oom Bram haar bij een niet-joodse familie in Schiedam. Het waren goede vrienden van oom en tante en zij hadden er dadelijk in toegestemd het joodse nichtje in huis te nemen.

Het waren lieve mensen, waar Sannetje nu terecht kwam,

die best wisten welke verantwoording zij op zich namen, maar die graag voor haar over hadden.

Om zichzelf en de mensen, die haar in hun huis hadden opgenomen, niet in gevaar te brengen, was Sannetje nu gedwongen een kluizenaarsleventje te leiden. Op straat kwam ze niet meer. Ze vertoonde zich zelfs niet voor de ramen.

Zo'n leventje was voor een meisje van veertien jaar niet prettig, maar Sannetje wist, dat het moest en berustte er in.

Wel kreeg ze geregeld bericht van oom Bram en tante Jet die het beiden goed maakten en haar zelfs over tante San en tante Rebecca schreven. Oom Bram was er achter gekomen, dat zij naar Westerbork waren gebracht en had zich met hen in verbinding gesteld.

Ze konden uit Westerbork maar weinig schrijven, dat was begrijpelijk, maar dat zij schreven, was een bewijs, dat ze nog leefden.

Weer regen zich weken en maanden aan elkaar. Sannetje raakte bij de mensen, waar zij in Schiedam was ondergedoken, zó ingeburgerd, dat zij allang geen vreemden meer voor elkaar waren.

Sannetje was een prettig huisgenootje, dat hielp, waar zij helpen kon en angstvallig alles vermeed, wat anderen en haarzelf in gevaar kon brengen.

De berichten van oom Bram werden steeds optimistischer. Hij geloofde, dat de oorlog niet lang meer duren zou en dat de tijd, waarin allen, die gevangen gehouden of ondergedoken waren, weer vrij over straat konden lopen, zeer nabij was.

Deze berichten waren voor Sannetje steeds erg bemoeidigend. Ze verlangde er ook erg naar om weer vrij naar buiten te kunnen en het matte huiskleurtje van haar wangen te laten vervangen door een frisser tintje. Maar ongeduldig werd Sannetje niet en aan bitterheid gaf ze geen voedsel.

De enkele keren, dat er iets van bitterheid in haar hart kwam, dacht ze vlug aan vader en aan diens hoop en vertrouwen.

Pas op, het duiveltje moest verdreven worden.

Vader bleef het lichtende voorbeeld.

En al was vader dan een jood, die volgens Nationaal-Socialistische begrippen tot een ras van verraders en schoften behoorde, voor haar was hij de beste mens, die zij gekend had.

Vader haatte niet, omdat hij niet haten kón, maar omdat hij niet haten wilde.

En Sannetje wilde ook niet haten. Ze wilde net als vader, vertrouwen op de uiteindelijke overwinning van het goede in de mens.

En in die ogenblikken dacht ze, — Als paps nog leefde, dan moest hij trots op mij kunnen zijn. —

In die stemming wachtte Sannetje het einde van een oorlog, die haar zoveel ontnomen had.

NAWOORD

Ik draag dit boekje op aan al die jongeren in de eerste plaats, die door het oorlogsgeweld en op de daarop volgende vervolgingen geleden hebben.

Maar ook aan alle anderen draag ik dit boek op, omdat ik weet, dat het haatgevoel zo vruchtbaar is en zo gemakkelijk grote groepen van een volk beheerst.

Leer als Sannetje, n i e t te haten!

Sannetje had een wijze vader, die haar als voorbeeld diende.

Neem jullie Sannetje als voorbeeld.

Niemand van jullie kan erger geleden hebben dan zij.

Begrijp dat het leed, dat de ene mens de andere aandoet, meestal een gevolg is van een oorzaak, die wij niet kennen.

Een gelukkig mens begaat geen misdaad aan een ander.

Moeten we een ongelukkig mens haten?

Neen nietwaar?

Ik weet, dat het moeilijk, bijna onmogelijk is, hen, die jou leed veroorzaakten, met liefde tegemoet te treden.

Maar het m o e t!

Begrijp dat goed! Het m o e t!

Het moet, als we willen geloven, dat het eens mogelijk is, dat alle mensen broeders zijn.

Het moet, als we willen, dat deze oorlog de laatste is geweest.

Het moet, als we er prijs op stellen, dat mensen van een ander ras niet meer vervolgd en vernietigd zullen worden.

Het moet, als we een mens, een goed mens willen zijn.
En wie van jullie jongeren wil niet proberen een goed mens
te worden ?

Een ieder immers ?

Ga aan 't werk en laat je niet door het kwade beïnvloeden.

Zorg, dat je de wereld beter achterlaat, dan je haar gevonden
hebt.

De schrijver.

October 1943.

INHOUD

Hoofdstuk	blz.
I. Vacantie	5
II. Oorlog	12
III. Naar Rotterdam?	21
IV. Nog een poging	30
V. Tussen de Duitsers	38
VI. In een paardenstal	47
VII. De vlucht	56
VIII. Weer naar den Haag	65
IX. Rotterdam gebombardeerd	73
X. Vader gevonden	82
XI. Joden-vervolging	90
XII. Ondergedoken	97
Nawoord	103